

Микола Руденко

За
спрайтами

Моему
сучасницю 1980

МИКОЛА РУДЕНКО

ЗА ГРАТАМИ

Поезії

1977 — 1978

Передмова Надії Світличної

diasporiana.org.ua

СУЧАСНІСТЬ
1980

Обкладинка Тита Геврика

Mykola Rudenko

BEHIND BARS

Poems (1977 — 1978)

Introduction by Nadia Svitlychna

SUČASNIST — 1980

All rights reserved

Copyright © 1980 by Sučasnist

Library of Congress Catalog Card Number: 80-50266

Albert Einstein

НА ХРЕСТІ ЗА ВІЛЬНЕ СЛОВО

Микола Руденко — людина непересічної долі. Від природи чесний і вразливий до фальшу, він повірив красивим закликам будувати найсправедливіше комуністичне суспільство і довгі роки сумлінно їй віддано служив цій ідеї. Служив пером письменника, обстоював її на посаді секретаря парторганізації Спілки письменників України, захищав зі зброєю в руках під час Другої світової війни. Тяжкі воєнні рани і не менш тяжкі життєві випробування після війни не похитнули його громадянської мужності. Тому він знайшов у собі велику моральну силу, щоб не зневіритися, не здати життєвих позицій, коли переконався в облудності закликів, які вели його і якими він вів інших.

Небагато знайшлося серед його колеґ, хто так, як він, безкомпромісово зрікся конкретного затишку, спокою і життєвських вигод заради примарної Правди. Побачивши, як цинічно ошукувано роками його і мільйони інших співвітчизників, Микола Руденко не перестав любити людей, хоч ця любов «клубком кривавим запеклась у грудях». Бо «мало непогорблених, прямих, окрилених високою метою». І все ж він прагне випростати свій хребет, хоч знає, як дорого це коштує в світі пристосовництва і фальшу. А він нічого не робив напів:

Ламав життя і заново творив —
Та напівправди я не говорив.

Напівкохання в серці не беріг,
Не кликав напівдруга на поріг.

(«Я нині весь — немов крутий заміс»)

Друзі Миколи Руденка — передусім його дружина Раїса і побратими, що разом з ним восени 1976 року створили Українську громадську групу сприяння виконанню Гельсінкських угод: Олесь Бердник, Петро Григоренко, Іван Кандиба, Левко Лук'яненко, Мирослав Маринович, Микола Матусевич, Оксана Мешко, Ніна Строката, Олекса Тихий.

Неповних три місяці відділяє створення Групи від арешту її засновника і керівника Миколи Даниловича Руденка. І вже він — поет, громадянин, вразлива совість свого народу — здивовано озирається в клітці-камері:

Ну, навіщо стільки заліза —
Нари, двері, ґратовані рами?
Все одно я зненацька пролізу
Крізь щілину тюремної брами.

(«Ну, навіщо стільки заліза»)

В кількох поезіях тюремного циклу проходить ця думка про ненадійність тюрем і сторожі перед незаґратованою уявою поета: «Крізь ґрати, крізь мури виходжу на волю»; «Приходь частіше до цієї брами. І я крізь неї полум'ям пройду». І коли ставало нестерпно тяжко («Душа ось-ось почне кричати, що тісно їй, до болю тісно») — втішити зболілу душу приходили в уяву «веселка, сонце, зорі» «і неба усмішка тривожна, що грає у коханім зорі», а головне — «поезія, з якою не страшно і в тюремних стінах». Він зустрічається вві сні з Левком Лук'яненком, і, залишаючи на широго друга батькове подвір'я, поет відчуває, що «смуток не до речі: є ти, є Україна, є життя...».

До нього приходять дружина і «сивогривий велетень Олесь».

Навіть Шевченко, який раніше сходив до поета з неба, тепер «завітав, неначе брат». І вони, як брати по недолі, гомонять собі в тюремнім казематі, й автор сповідається

перед Тарасом:

Лиха нам доля випала, Тарасе:
За слово — тіло вмурувати в мур.
Тож хай слова живуть не для окраси, —
Нехай живуть, мов колос після бур.
(«Сідай, Тарасе...»)

Його турбує лиш одне — щоб не згинули намарне
зернята слів, щоб хтось приберіг «для ньеньки урожай».

А поза цим — ні радості, ні волі.
І де вмирають — однаково мені.

Таке навіяли йому Шевченкові рядки, які вийшли із-за
грат і які, «мов отченаш», він повторює «для себе».

Вияв органічного єднання з рідною землею (властивого
й Шевченкові, і кожному вірному синові своєї Вітчизни)
звучить і в деяких інших поезіях невільничої збірки.
Наприклад:

[...] чи перші ролі, чи останні —
Не цим болю в снах і наяву.
Десь виладу росою на світанні —
І в травах оживу.

І мріяти не кину в вирі, в русі,
Як про найвище, про святе добро,
Щоб та росинка, в котрій оселюся,
Вернулася в Дніпро.

(«Ні перші, ні останні ролі грати»)

Почавши з критики Марксової теорії диктатури про-
летаріату, застосування якої на практиці призвело до
економічної й духовної руїни суспільства світу, названого
соціалістичним, Микола Руденко, через Маркса ж таки,
дійшов до знайомства з економічним вченням французького
економіста-фізіократа Франсуа Кене, у поверненні до якого
побачив можливість оздоровлення людства і збереження
природи, якій загрожує спустошенням сучасне хижацьке
господарювання. Ці студії посилили вроджений нахил
Руденка до філософічної лірики, що й слідне на поезіях цієї

збірки.

Заглиблюючися в філософічні медитації М. Руденко усвідомлює свою малість перед всевладною, гармонійною Природою і відкрито про це говорить:

Які ж бо ми порожні та нікчемні —
Ми, що пнемось переробити світ!
(«Метафізична поема»)

Або:

Жбурляємо ракетні стріли
В небесну далеч без пуття,
А власний дух ще не зуміли
З'єднати з подихом Буття...
(«Усе пізнавши й переживши»)

Він і до сьогодні, розчавлюваний жорстокою сірістю в'язниць, не втрачає дитячо-безпосереднього здивування, захоплення луговою травинкою, що

Стократ мудріша за палаци й храми,
За всі фортеці — бо вона жива.
(«Об'їдеш світ...»)

Тюремний світ живе за своїми специфічними законами, додержує своїх традицій, плекає свої цінності, навіть царина людських стосунків інакша, ніж на волі. Ув'язненого Руденка, закоханого в різнобарвний, розмаїтий, невичерпний світ природи, особливо пригнічує тюремна сірість, породжена не лише кольором стін, а самою суттю неволі. У вірші «Наглядачка» читаємо:

Тюремний день — мов сіра хмара,
Немов на цвинтарі грабар.
Це кара сірістю, це кара
Відсутністю яскравих барв.
Це кроки в двометровім колі,
Де ні відтінків, ні приміт.
Якщо в очей забрати колір, —
Тюрмою стане цілий світ...

Як розвиток цієї теми — програмний вірш в'язничної поезії Руденка «Так просто все»: якщо в людини забрати сумління, вона втрачає душу, втрачає свої неповторні барви

І вже тебе нема,
А є п'ятьма.
Є у людини схована тюрма.

У в'язниці свої критерії й свої радощі. Святом може бути горобець, пелюстка цвіту чи сонячний промінь. Руденко описує такий скарб, який він дістав з передачею від дружини:

Як ти знала, що тут, серед випарів зла,
Де за стінами стогнуть невтішні,
Цибулина для мене дорожча була
За троянди й жоржини розкішні.

Я дарунок отой примостив біля ґрат —
І невдовзі проклюнулось диво:
Зеленіє росток — вільних пагонів брат —
Мов заглянула в камеру нива.

Я субтропіки бачив і пальмовий Крим,
Мандрував по долинах Кавказу —
Та зелене шаленство під небом старим
Так мене не вражало ні разу.

(«Цибулина»)

Багато Руденкових поезій невольничої збірки присвячено дружині. Власне, вона — його друг, натхнення, надія і тривога, «той біль, що оселився під грудьми», — присутня, можна сказати, в усіх його поезіях збірки «За ґратами». Очевидно, знаючи, яке місце посідає в душі Руденка Раїса, слідчі від самого початку пліткували, наговорювали на неї в найпідліший спосіб, розраховуючи цим спаралізувати волю Миколи Даниловича, зламати його гідність. Кілька віршів, навіяних сумнівами і відчаєм у той час, належать до найбільш хвилюючих у цій збірці. Наприклад, до одного з них є така

самвидавна примітка:

Майже з перших днів арешту слідчі КДБ, ніби між іншим, натякали Миколі Руденкові, що дружина його зрадила. Він довго не вірив, та після затвердження вироку Верховним судом України, коли вже дозволяється листування, М. Руденко нарешті повірив. Поперше, через те, що не отримував листів; подруге, в Київській тюрмі КДБ йому називали цілий ряд імен людей, які нібито стали коханцями дружини. Листів від неї йому не давали, хоч їх було послано більше 30, так само як і його листів не отримувала дружина. Його запевнили, що листи відіслані, але дружина не бажає на них відповідати.

В цей час його примушували до покаяння і в такий спосіб хотіли зломити його дух. М. Руденко тяжко переживав придуману кагебістами зраду дружини, але каяться йому не було в чому: він не завинив перед своїм народом і Батьківщиною.

Проте пережити цей удар було дуже тяжко. Поет признається:

Так важко впоратись із власною душею,
Коли біда не десь, біда в тобі;
І ти зарився у своїй журбі,
Як заривавсь окопник у траншеї!

Упали віжки і порвались шлеї.
Душа везе на власному горбі
Те, що здобуто у гіркій плавбі, —
А ти вантаж не владен зняти з неї.

(«Сонети», 4)

Перше побачення з дружиною в табірних умовах відбулося щойно 22-24 грудня 1977 року в Мордовії. Через три дні після побачення з-під його пера вийшов вірш «Життя — це ти»:

Життя — це ти. Твої маленькі руки
Тримують світ, який живе в мені.

Він знає, який тягар випав на долю дружини — і співчуває їй:

Жорстокий світ — не материнська грубка.
Він більше схожий на тюремний мур.
Моя мала, беззахисна голубко!
Де сил береш летіти проти бур?

(«Дружині»)

Мені назавжди запам'яталася Раїса в жовтні 1978 року, як вона читала мені і ще кільком присутнім напам'ять вірші свого чоловіка. Читала відчужено, зосереджено, аж здалося, що нікого з нас немає в тій кімнаті, а є лиш їх двоє з Руденком — і світ завмер, щоб не стривожити інтимної розмови:

Для мене ти — ромашка лугова,
Що на покосі піднялась жива.
А як нас кошено!.. Тож, певно, ми
З отих отав зробилися людьми.
Ми знову нарізно... Гігантський плуг
Провів межу, але не вбив наш дух.

(«Для мене ти — це Буг серед лугів»)

Поет органічно, навіки прив'язаний до своєї «ріки дитинства» — тієї ріки, «де тонуть всі гріхи». Перебуваючи під час слідства в Донецькій тюрмі, він — вихованець Донбасу — дивується:

Для чого? Можливо, заради прощання
Мене повернула година остання
На землю, з якої для рим і думок
Життя мого витік нерівний струмок?
І що це за фокуси? Що це за жарти?
Я звідси на крила здіймався без варті —
Шахтарська дитина, палкий піонер.
Чому ж мені руки за спину тепер?..

(«В Донецьку»)

У «Листі до сестри» М. Руденко, наче з того світу шле

Привіт землі, яка нас породила,
Степам безводним і шляхам курним,
І суглинку, де матері могила,
І над рікою горам крейдяним.

Усе те, що увібрала душа в дитинстві, не дає йому «на старості брехати — брехати людям, Богові, собі».

Він пізнав і оцінив силу Слова як основної зброї в боротьбі поміж духом Світла і Питьми. Тому заповітом синові, естафетою життя звучать рядки:

Шукай причину у людському Слові —
За Вільне Слово вирушай на хрест.

(«Лист синові»)

А його рішуче «Не віддам тебе, Слово, на глум» звучить, наче клятва вірності вистражданим ідеалам. Слово поета — це та жайворова пісня, якою він єднає землю з небом, це те, що виділяє людину з-поміж усього живого на землі. Коли ж воно стає кволим, земним, тоді поет тотально заглиблюється в творчість і закликає спрямовувати на гребінь штормовий «свій беззахисний човник».

Не заради спортивної гри,
Чи тому, що вінок тобі любий.
Рот зав'яжуть, а ти говори.
Зуби виб'ють — кричи, беззубий.

І найвищою із нагород
Хай для тебе знову і знову
Буде твій закривавлений рот —
Значить є в тебе горде Слово.

А небесне воно чи земне,
Чи помре, чи злетить над світами
Не питайте, люди, мене
Доки я за дротами...

(«Стало слово моє земним»)

Абстрагувавшись від бруду, від мату, злоби і суєти, М. Руденко шукає: «безконечну тернисту дорогу, по котрій я сам продираюсь до себе».

До себе не в хату — до себе у душу.
До власного «я», до глибинної суті.

І в корчах таборових буднів поет заявляє:

Для мене найвища у Всесвіті влада —
Пелюстка троянди в жіночій долоні.
(«Шлях до себе»)

Звертаючися до своїх «столоначальників шановних», Микола Руденко, який донедавна «ходив у знаменитих і славен був би навіть у безділлі», намагається критично визначити свою причетність до того дроту, що «уже на зовні», адже

[...] може, дріт — це наш загальний злочин,
Бо я і ви — ті ж самі?

(«Той самий»)

Збірка поезій Миколи Руденка «За ґратами» дійшла до нас шляхами самвидаву у двох машинописних копіях. В основу цього видання покладено другу, як видно, пізнішу.

Коли збірка була вже готова до друку, надійшло доповнення до неї: «Метафізична поема», «Побачення», «Адамове ребро», «Земний гість» і «Налівмістична», датовані кінцем 1978 — початком 1979 року.

Критикам ще належить сказати про поетичну вартість творів Миколи Руденка. Це ж — лише супровідне слово до в'язничної збірки його поезій «За ґратами», яку пропонуємо всім, кого цікавить сучасна українська література.

Надія Світлична

Усе пізнавши й переживши,
Стою безгрішний, мов Адам.
З криниць небесних мудрість пивши,
Що я нащадкам передам?

Хіба лиш те, що для могили
Є в кожного своя земля;
Що ми планету обліпили,
Мов гілку яблунева тля.

Хоч десь поза окрайцем неба
Світи кружляють голубі,
Ми, наче тля —
самі для себе.

І як вона —
самі собі.

Жбурляємо ракетні стріли
В небесну далеч без пуття,
А власний дух ще не зуміли
З'єднати з подихом Буття...

Коли ж твоя душа досягне
Тих занебесних володінь,
Де Творча Сила в плоть зодягне
Незримий дух і зриму тінь;

Коли космічною луною
Та сила збудить суть твою —
Тоді приходь і стань зі мною
Отут, де я тепер стою.

11. II. 1977

Не мудрую лукаво,
Не сню наяву,
Не піклююсь про славу —
Живу.

Прийдуть злигодні знову
Капканом для дум —
Не віддам тебе, Слово,
На глум.

Куди доля захоче —
Хай стежка веде.
Але знай, що не збочу
Ніде.

12. II. 1977

КОНЧА-ЗАСПА

1

Ти до останніх днів стоятимеш в очах,
Озерний краю мій, домівка гордих лосів,
Де вільхи та дуби шумлять серед покосів,
Де хмарка райдугу колише на плечах;

Де трави — для козуль, а небо — для орла,
Де сонні щупаки ворушаться в лататті;
Де раптом зашипить краплиною в багатті
Туманом зіткана дощу жива стріла.

Прощання в нас було гірке — не на добро.
Як ти болиш мені, тепер далекий краю!
Коли я повернусь — не відаю, не знаю.
Посивію отак, напевно, мов Дніпро.

Ну що ж, нехай...

Я дякую тобі

За все, що ти зумів мені закласти в душу.
Я нині цілий світ плечем підперти мушу —
То мудрий твій наказ я чую, далебі.

Заплющусь — і умить обчовгана стіна
Вкривається блаватним небоцвітом —
Неначе дух весни прокотиться над світом
І воскресає знов Дніпрова далина.

І вийде під дуби ота свята душа,
Що стільки світлих днів мені подарувала.
О ні, не треба сліз. Хай снів твоїх навала
Рубців болючих в серці не лиша.

Десь, видно, змалечку покладено було
Мені врости у світ зерниною з-під криги.
Озерний світе, мій, Буття Зелена Книго,
Допоможи мені долати в людях зло.

Я так насичений тобою, Конче,
 І так наповнений тобою зір,
 Що тут, за ґратами, я мушу конче
 Оці рядки покласти на папір.

Усе було — ерзац гучної слави,
 Добро і зло, багатство і хула.
 І тільки ти, мов храм зеленоглавий,
 Мене у лоно вічності вела.

Це тут ударила ота хвилина
 Серед цькування, глузу і наруг,
 Коли душа в космічний безмір лине —
 І ти уже не плоть, а тільки дух.

Усе в тобі — і зорі, і плянети.
 Усе в тобі, бо ти — саме Буття...
 Чи знали ви, філософи й поети,
 Злиття із Всесвітом —

святе злиття?

Я знав його...

За речовим порогом.

Є із проміння виткані світи.
 Земний червяк, я розмовляв із Богом,
 Щоб невимовне в серці понести.

А потім вчився між людей блукати,
 Немов у пеклі безпорадна тіль.
 І тільки ти, моя Зелена Мати,
 Не глузувала із моїх видінь.

Озера втишили моє волання,
 Ліси притулок серцеві дали.
 Безсонна ніч та в небі зірка рання
 Мій гострий біль на себе прийняли.

Твій ніжний голос душу мені крає,
Вночі здригаюсь від твого плачу.
Та знай, далекий наддніпрянський краю:
Я зрадою тобі не відплачу.

12 - 17. II. 1977

Я визрів і прозрів — мені нема неволі
І слово не вмира на зімкнутих вустах.
Душа моя живе, неначе вітер в полі —
Крилатим немовлям шугає по світах.

Я бачу крізь сонця — я так далеко бачу,
Що байдуже мені до всіх моїх скорбот.
У горі не стогну, в розпуці не заплачу
І скреготом зубів не закривавлю рот.

Я страх відкинув геть, байдужий став до болів.
У грудях миготять зірничі потайні.
Колись я в світі жив. Тепер, позбувшись волі,
Я цілим світом став...

І світ живе в мені.

13. II. 1977

Поки живу — ніхто не відбере
Моєї правди і моєї волі.
І навіть після смерти не помре
Те, що надбав я на святому полі.

Ніхто не відбере моїх скарбів,
Хоч тіло в мене можна відібрати.
Я серцем виріс, а не зарубів —
І перед ним безсилі навіть ґрати.

Я цілий світ приніс на цей поріг —
В мені світанки боряться з пільмою.
Невільник той, хто душу не вберіг
І став її двоногою тюрмою.

13. II. 1977

СВІТАНОК

Синові Валерію

В світанковий туман між старих ясенів
Ми пірнаємо з сином — ловити лінів.

Ще не видно води, ще діяльні бобри
Не сховались в глибіню водяної нори.

Наче мудрих наук нерозгадану суть,
Над водою вони осокура гризуть.

Там, де ледь рожевіє ранковий туман,
Шарудить в очереті ікластий кабан.

Спершу сіра, а в небі уже золота
Понад озеро злякана чапля зліта

І урочиста мить, вікова таїна —
Над заплавою куля встає вогняна.

Хто ж вона — чи розумна істота, чи, мо,
Тільки піч, біля котрої ми живемо?..

Соком вишні над нами забарвлена синь.
І вдивляється в неї замріяний син.

І ворухиться в ньому небесне й земне —
Те, що змалечку мучило також мене.

Те, без чого життя на землі — не життя:
Тільки їжа та сон — без думок, без пуття.

Те, без чого батьки й звироднілі сини
Животіють, як в мулі ледачі лини.

14. II. 1977

Ми так живем на цій святій землі,
Що соромно заглянути в криницю
Чи під дубами в затінку спиниться,
Де понад травами гудуть джмелі.

Земля без нас породжує красу,
А ми лише руйнуємо та нищим —
І кожен з нас себе вважає вищим,
Ніж світ, що вбрався у живу росу.

Не знаючи, у чому світу суть,
Ми летимо кудись на гаспа ниці.
Та прийде час — і наші кам'яниці
Густими бур'янами поростуть.

Дерева й квіти, лобода й осот,
Стомившись від важкого поединку,
Запросять довгого перепочинку
Від марнолюбних суєтних істот.

І ти вже не сховаєшся ніде
Від тих дубків, які зрубав улітку.
Не на людину — на бджолу і квітку
Свій творчий розум Сонце покладе.

11. III. 1977

Люблю людей. Але моя любов
Клубком кривавим запеклась у грудях.
Оглянуся — і помічаю знов:
Чогось істотного бракує в людях.

Так мало непогорблених, прямих,
Окрилених високою метою.
І хто нас визволить від нас самих —
Від страху перед правдою святою?

Хоч сенс народження нам не ясний
(Життя для нас — лише сліпий випадок) —
Пірнаємо у марення та сни,
Шукаючи в собі козацький спадок.

Душа — неначе випалений лан
А наше діяння здається грою.
У кожному ворушиться титан,
Та він ховається під машкарою.

Ми наше тіло — щедрий автомат —
Ще не навчили духові служити.
Для нього в світі безліч є принад —
І автомат для них звикає жити.

Він душу павутинням заснує,
Покличе не до істини — до моди.
Титан вмирає. А натомість є
Машина, що шукає насолоди.

Дивлюсь в історію нову й стару —
Усюди чвари й зрада неодмінна...
Чи ти зумієш здерти машкару,
Коли тебе покличе Україна?

11. IV. 1977

РОМАШКОВЕ ПОЛЕ

Далеко-далеко ромашкове поле,
Де кожна стеблина — твоя і моя.
Бобрами підгризене дерево голе
Покірно схиляється до ручая.

Берізка розкинула коси недбало —
Тремтить, обважнівши вночі від роси...
Напевне, життя мене так покарало
За те, що я звик до цієї краси.

За те, що не бачив ні дива, ні казки
Отам, де над лугом шуліка злетів.
Від доброго слова та щирої ласки
Вгасає загостреність наших чуттів.

Далеко-далеко ромашкове поле —
Блукаю по ньому лише уві сні.
Чуття моє давнє, пригасле та кволе,
Воскресло, щоб тугою жити в мені.

Не трави шумлять між тобою і мною,
Не спів солов'я долинає здаля.
Я знаю: ти поруч — отут за стіною,
Та ніби між нами могильна земля.

Я образ твій милий очима шукаю
На стелі, на ґратах, в повітрі важкім.
Та мушу звикати — пробач, я звикаю, —
Що тут, поза муром, віднині мій дім.

І гірко мені, що вкрадалися будні
В думок торжество та у свято чуттів.
А те, за що ми під судом не підсудні,
Сьогодні карає мене й поготів.

І часом здається: мене вже немає
А ти на могилу до мене прийшла...
Тюрма засинає і ніч проминає..
Я ж б'юсь над розгадкою
Кореня Зла.

14. IV. 1977

ЦИБУЛИНА

Біля брами тюремної, мила, не плач —
Не розтопиш сльозою цеглину...
На Великдень мені передав наглядач
Твій дарунок — просту цибулину.

Як ти знала, що тут, серед випарів зла,
Де за стінами стогнуть невтішні,
Цибулина для мене дорожка була
За троянди й жоржини розкішні.

Я дарунок отой примостив біля ґрат —
І невдовзі проклюнулось диво:
Зеленіє росток — вільних пагонів брат —
Мов заглянула в камеру нива.

Я субтропіки бачив і пальмовий Крим,
Мандрував по долинах Кавказу —
Та зелене шаленство під небом старим
Так мене не вражало ні разу.

І нараз я відчув, що зелений росток —
Це я сам у житті потойбічнім.
Він і я — лиш короткий спіралі виток:
Ми пов'язані коренем вічним.

Пагінець, переповнений дивних чуттів,
Через ґрати тягнувся до неба.
І, здавалось, молитву якусь шепотів —
То молитва за мене й за тебе.

23. IV. 1977

В ДОНЕЦЬКУ

Для чого? Можливо, заради прощання
Мене повернула година остання
На землю, з якої для рим і думок
Життя мого витік нерівний струмок?

І що це за фокуси, що це за жарти?
Я звідси на крила здіймався без варті —
Шахтарська дитина, палкий піонер.
Чому ж мені руки за спину тепер?..

Крізь ґрати, крізь мури виходжу на волю.
Рушаю додому по рідному полю —
Туди, де вітрець павутину снує.
Додому — в далеке дитинство моє.

Біжу, поспішаючи несамовито,
На тік, де гарманять під хатою жито,
Де кінь, що недавно заорював лан,
Тягає по колу ребристій гарман.

Матуся лякається:

— Звідки ти, синку?..

В кутку помічаю шахтарську бензинку.
Це батькова — він у могилі лежить,
А нам по-селянському випало жити.

Тут пахне домівкою — потом і гноєм,
Та зіллям із лугу, та щердим надоем.
А волики наші — рудий, половий —
Мене зустрічають: господар живий!

Усе тут надійне, усе — як годиться:
І збіжжя в коморі, і в відрах водиця.
Молотникам стане ураз веселіш,
Коли на тринозі поспіє куліш.

Мов скит після бою, в щасливій утомі
Під небом нічним на духмяній соломі
Лежу і дивлюсь на далеку зорю,
І щось їй своє, потайне говорю.

Душа моя стиха співає і плаче:
Єднання із Всесвітом —
перше, дитяче...

Нараз прокидаюсь — дитинства нема:
Хропе та викашлює смуток тюрма.

1. V. 1977

Чомусь пригадую не те,
Як груша в березі цвіте
І розвивається барвінок.
Чомусь згадалося оце:
Твоє засмучене лице
Та біль, що в мене в серці виник.

І соромно стає мені,
Десь, мабуть, у твоїм вікні
Погасло світло, в хаті темно...
А я караюсь, не засну —
Свою пригадую вину:
Тебе образив задаремно.

Якась дрібничка — так, пусте.
Але в душі спливає те,
Неначе лиховісна зрада.
Відтак зненацька схаменусь:
Та я ж не вмер, та я ж вернусь —
Ще буде рада і порада.

І все ж ворушиться в мені:
А що, коли мої пісні
До тебе дійдуть вже без мене?..
Гуде за ґратами гудок.
Повзе по спині холодок
І серце в груди б'є шалено.

22. V. 1977

Уже не сняться кольорові сни —
Ані луги, ні квіти, ні лелеки.
Лише крізь ґрати подихи весни
Несуть до мене спомини далекі.

Між камерами тихий перестук:
Людина відшуковує людину...
Годинами вдивляюсь, як павук
Вгортається у сіру павутину.

У вухах монотонний передзвін.
Невтішна жінка плаче за стіною...
Зненацька відчуваю: поміж стін
Дух матері витає наді мною.

То ненька знов оберіга мене
І голосом її говорить глина:
— Тюрма — це справді черево земне
А ти — ще ненароджена дитина.

Не треба зойків і даремних сліз —
Потрібне розуміння, хто ти й де ти:
Відчуй, що пуповиною приріс
До центру материнської плянети.

Хай серце до найважчого звика:
Йому ці мури велено пробити...
Павук на мене дивиться з кутка —
І я уже почав його любити.

27. V. 1977

Безмежність бачити не можна.
Але й обмеженість на око
Так давить, що клітина кожна
Бунтує і щемить жорстоко.

Ці стіни тиснуть, мов лещата,
На груди сунуться зловісно.
Душа ось-ось почне кричати,
Що тісно їй, до болю тісно.

І хоч, здається, є для тіла
Той спокій, про який ти марив —
Душа не спокою хотіла:
Їй треба линути за хмари...

Безмежність бачити не можна.
Та є веселка, сонце, зорі.
Є неба усмішка тривожна,
Що грає у коханім зорі.

Є тихі верби над рікою,
Духмяність лугового сіна...
І є поезія, з якою
Не страшно і в тюремних стінах.

29. V. 1977

Коли у небі вдарить грім
А блискавка розгорне крила —
Одразу у естві моїм
Пробудиться неznана сила.

І серце тягнеться моє
В захмарну далечінь безкраю.
І світло на душі стає —
Неначе з Богом розмовляю.

Освятиться земна краса,
Поменшає моя скорбота,
Неначе я і небеса —
То є одна жива істота.

29. V. 1977

Ну, навіщо стільки заліза —
Нари, двері, ґратовані рами?
Все одно я зненацька пролізу
Крізь щілину тюремної брами.

Все одно я піду на волю —
Духом вийду, якщо не тілом.
Обійму, мов сестрицю, тополю,
Навтішаюся світом білим.

Помолюся до зір серед жита,
Заночую в копиці сіна —
І піду, щоб у людях жити
Доти, доки живе Україна.

29. V. 1977

НАГЛЯДАЧКА

У барвах світу, в круговерті
Ясних і темних кольорів
Є подихи життя і смерти —
Я їх за ґратами зустрів.

Тюремний день — мов сіра хмара,
Немов на цвинтарі грабар.
Це кара сірістю, це кара
Відсутністю яскравих барв.

Це кроки в двометровім колі,
Де ні відтінків, ні приміт.
Якщо в очей забрати колір —
Тюрмою стане цілий світ...

Аж ось ведуть мене повз квіти,
Що наглядачка принесла —
І подихом живого світу
Війнуло від її стола.

Так хочеться її спитати,
Хоч я і ворог панацей:
Ти ж, мабуть, і дружина й мати —
Навіщо хліб тобі оцей?..

Та лагідність її обличчя,
Жіночість, світла доброта
І мова, котра в безмір кличе —
Українська, сонячна, свята! —

Мене спинили.

Я зненацька
Подумав: меж добру нема.
Де мати з'явиться козацька,
Там розступається тюрма.

2. VI. 1977

Тут час — неначе павутина,
А Бог — у закутку павук...
Мов у сповивачі дитина,
Не можу випростати рук.

Заплющу очі — й знову бачу
Тебе, далеку і чужу.
І посмішку твою дитячу
В душі, мов промінь, бережу.

Кому відчиниш і до кого
Впадеш на груди в напівсні?..
Якого рішення гіркого
Недоля видала мені!

Я на лиху наживку клюнув —
Тепер караюсь від думок:
Колишній друг на слід мій плюнув
А недруг кинув під замок.

Та часом вляжеться тривога:
Іще не вечір, не кінець.
Можливо, знайдеться у Бога
Якийсь добріший рішенець.

Переболить у серці рана,
Поменшає у світі зла,
Як добре те, що ти, кохана,
У мене є ...
Чи то була?

4. VII. 1977

Тюремна ніч для віршів та поем.
Ще не прокинулись мої герої.
Неначе ми у космосі живем —
Кудись мчимо, зариті в астероїд.

Давно я відірвався від землі,
Давно покинув друзів — чесних, дужих.
Мандрую на безкрилім кораблі
Серед убивць, хабарників, злодюжок.

Оцей, пикатий, згвалтував дитя,
А той у ліжку зарубав дружину...
Та це було по той бік, за життя —
А тут ми долю маємо єдину.

Нема ні людства, ні його тривог —
Все зникло десь у мороці гіркому.
І тільки тут приходить: є ще Бог —
Інакше не потрібні ми нікому.

І хто б не був ти — злодій чи поет,
Сюди попав за вбивство чи за вірші —
Спрямовуй гордо свій безкрилий лет:
На волі є стократ від тебе гірші.

Ми все лишили там, де кожен крок
Тепер спливає спомином болючим.
Ані дерев, ні птахів, ні зірок —
Коли ж ми у якусь плянету влучим?

І що там буде — чи колючий дріт,
Чи, може, хоч сяка-така травиця?..
О добрий світ!
Страшний, лукавий світ!
Чому ти не навчив мене молитися?

24. VII. 1977

■
Мені однаково, чи буду
Я жить в Україні, чи ні.
Т. Шевченко.

Сідай, Тарасе. В нас єдина мати —
Земля побоїщ, гроз та лихоліть.
Зустрілись ми у темнім казематі,
Де часу досить, щоб погомоніть.

Мов отченаш, повторюю для себе
Твої рядки, що вийшли із-за ґрат.
Раніше ти до мене сходив з неба,
А нині завітав, неначе брат.

Тюрма зненацька ніби заніміла
І зупинилась часу течія.
Усе в тобі до болю зрозуміле,
Бо ти — не тільки ти, а також я.

Лиха нам доля випала, Тарасе:
За слово — тіло вмурувати в мур.
Тож хай слова живуть не для окраси —
Нехай живуть, мов колос після бур.

Він падає на землю, щоб зростати —
Бо тільки після смерти ожива.
Чи знає той, хто кидає за ґрати:
Солома — тіло, а зерно — слова?..

Допоможи не шкодувати плоті —
І надихай, і стиха розважай.
Можливо, хтось у цьому обмолоті
Прибереже для ньеньки урожай.

Прибереже — то вже й не марні болі
Та марення про волю в напівсні.
А поза цим — ні радості, ні волі.
І де вмирать — однаково мені.

24. VII. 1977

В сусідній камері юнак отримав вишку* —
Тепер він біля ґрат співає цілі дні,
Він ремствує на світ — з життя свого лишку
Серед байдужих стін витворює пісні.

Він їх присвячує якійсь далекій Олі,
Щоб залишити їй злодійський заповіт.
Мене ж не куля вб'є — я сам помру в неволі.
Дванадцять довгих літ!..
Дванадцять зим і літ!..

Вмирати легше нам десь на ходу, раптово.
Шкодную, що в боях померти не поспів..
Якщо ти справді Бог — терпи, Всевладне Слово,
Отак, як я терплю убивці жовчний спів.

Як хмара родить дощ, щоб після нього вмерти —
Так я породжую оці сумні слова.
Душа наснажена, болюча та відверта,
В римовані рядки себе перелива.

Можливо, є свої в поезії закони —
Вона ж на крилах муз літає по світах.
Але тюремних муз не обминають шмони —
Сміливо йди крізь них,
Мій білокрилий птах!

Я ж сам був отаким — медалей повні груди,
Устав, обов'язок —

все ясно без питань...

Йди, поезіє, то ж люди, просто люди.
Вони тебе не вб'ють —
Ти з ними поруч стань.

---

*Смертний вирок, розстріл (М. Р.).

А там, дивись, іще нам посміхнеться доля —
Залишить для життя хоч кілька світлих літ.
Душею молоді, як вітер серед поля,
Ми помандруємо у несяжний світ.

25. VII. 1977

Для мене дім — не вікна і не двері,
А біль, що оселився під грудьми.
Мій дім блукає у вологім сквері
За стінами донецької тюрми.

Його не спинять ні слова підступні,
Ні клепаки, ні демони нічні.
Мій дім русявий у легенькій сукні —
Єдине, що лишилося мені.

Ударить дощ із хлюпанням і громом,
За ґратами завіє буревій.
Та навіть камера здається домом,
Бо ти десь тут — я чую подих твій.

Липневий град вибілює стежини,
За брамою тюрми шумить потік...
Мій доме сонячний — моя дружино!
Невже ти здатна ждати цілий вік?

Злі клепаки, неначе темні хмари,
Кубляться круг моєї голови.
Ти ж молода — чи я тобі до пари?
Шукай молодшого —
Кохай, живи.

Можливо, десь отам за поворотом
Стоїть отой, хто скрасить жовчний світ.
А я повінчаний з колючим дротом —
Дванадцять літ!
Дванадцять зим і літ.

Та все ж вночі складаю телеграми,
Що з вироком судовим не в ладу:
Приходь частіше до цієї брами —
І я крізь неї полум'ям пройду.

2. VII. 1977

Пробач за те, що квітів не носив
Тобі на свята. А у сірі будні
Мої слова, немов сліпий курсив,
Були для вуха і для серця трудні.

Я добрих не вишукував вістей,
Второваних доріг тобі не зичив.
Пробач за те, що іншим дав дітей,
А в тебе тільки молодість позичив.

Цей борг уже повік не поверну.
І все ж не будь до мене вельми строга:
Якщо в житті немає талану —
Його уже не вимолиш у Бога.

В подушку мокру заховай відчай,
До кривди і до подвигу готова...
Пробач за все. Але не пробачай,
Якщо збрехав тобі хоча б півслова.

Усе відкрию на твоїм суду.
Лише вели з'явитися для звіту —
І я до тебе все одно прийду
Чи з карцера, чи навіть з того світу.

3. VIII. 1977

Л. ЛУК'ЯНЕНКОВІ

Мій брате, Лево! Є старе повір'я,
Що сон — це дійсність непрожитих літ...
Мені наснилося оте подвір'я,
Де вперше я побачив білий світ;

Де об каміння ранив босі ноги,
Де змалку наковтався куряви...
Воно було незатишне й убоге,
Неначе доля неньки-удови.

Та ось, уже старий, зненацька бачу:
Новий господар доглядає двір.
У нього лагідна дядьківська вдача,
Козацькі вуса і Сократів зір.

Тече вода з глибокої криниці,
Зелений виноградник напува.
Веселі парубки та молодиці
У поле вирушають на жнива.

Усе цвіте, пишається багатством.
Усюди щедрість, доброта, можуть.
І люди, здружені щасливим братством,
Господареві шану віддають.

Басують коні, цокують підкови.
На возі — дині й стиглі кавуни.
І наша мова, наша рідна мова
Неначе з Сонця ллється на лани.

А я, заїжджий, плачу та радію:
Нарешті люди досягли мети.
Вітаю серцем і твою Надію,
Й тебе, Левку...
Бо той господар — ти.

Сідало сонце. Тихе надвечір'я
Потьмарило будівлі, верби, став.
Я виїжджав, а батьківське подвір'я
На тебе, щирий друже, покидав.

Надходить вечір, мій останній вечір.
Я вирушав у безвість, в небуття.
Та відчував, що смуток не до речі:
Є ти, є Україна, є життя...

Таке мені наснилось, друже-брате.
Хоч сни тлумачити я не мастак,
Та лиш світанок засинів крізь ґрати,
Промовив радісно:
— Хай буде так!..

ПРИМІТКА ДЛЯ ЛЕВКА:
Це, друже, не просто вірш,
а справді записаний віршами
сон (М. Р.).

5. VIII. 1977

Я нині весь — немов крутий заміс
Із споминів, та сповідей, та сліз.

Шаную те і вірю тільки в те,
Що у душі Голгофою росте.

Мене кололи й різали — терпів,
Але нічого не робив напів.

Ламав життя і заново творив,
Та напівправди я не говорив.

Напівкохання в серці не беріг,
Не кликав напівдруга на поріг.

Авансу на безсмертя не давав
Тому, хто напіввірш деклямував.

Коли життя — воно таки життя,
Не напівмати чи напівдитя.

А раз тюрма — то це таки тюрма,
Бо напівдолі у людей нема...

Отож, коли згорю у боротьбі,
Ви напівславу залишіть собі.

Мені ж доволі з Космосом злиття.
А там нехай приходить забуття.

8. VIII. 1977

Я потойбічне легко уявляю:
Там із проміння виткані світи.
Та як оту берізку серед гаю
Навчило Сонце жити і рости?

Розчісує її зелену гриву
Вогненним гребінцем травневий грім...
В небесному житті не бачу дива —
Та скільки дива у житті земнім!

Тут наймудріші, мов ретельні учні,
До таємниць звертають гострий слух:
Безсмертний дух і промінь — нерозлучні,
Та як з'єднались мінерал і дух?

Не про небесне вся моя турбота,
Хоч то — мій дім, прибув я звідтіля.
Сама безмежність — це жива істота,
Та як людиною стає земля?..

І, може, в тому наша честь велика —
Мета космічна, прага світова! —
Що речовинність груба та безлика
У нашому стражданні ожива.

Отож не варт нахмурювати лоба
Серед бездушних пазурів і жал,
Бо, може, ми — лише найперша спроба
Вдихнути дух у мертвий мінерал.

Нас ждуть брати, заховані у хмарах —
Ми вчинимо колись до них прорив...
... Отак я думав, лежачи на нарах —
І сам себе із Богом примири́в.

14. VIII. 1977

Не музам дякую — вони мовчать, небоги.
Я дякую рожевим феям снів.
Що вміють, уночі літаючи до Бога,
Притишити його старечий гнів.

І я зненацька здобуваю крила,
Щоб вирушити в мандри світові —
І розступається моя могила,
Де в склепах замуrowані живі.

Я враз виходжу — ні, я вилітаю! —
Туди, де сонце світить крізь туман.
Лечу понад пустелями Китаю —
І далі, через Тихий океан.

Мені обличчя обмиває хмара
І витирає райдуги рукав.
Внизу шумить могутня Ніагара,
Де я з туристами колись блукав.

Поміж дерев протоптаних стежина.
Ріка гримить, реве на світ увесь.
А поруч ти — мій друг, моя дружина,
Та сивогривий велетень Олесь.

Мені тут кожна вивірка відома —
Вони з туристами свої, ручні.
І так нам добре, наче ми удома
У дні минулі — наші кращі дні.

Неквапно оглядаємо пороги.
По той бік — ліс, берегова межа.
Привітно гріє наші босі ноги
Чужа земля, що стала не чужа.

Ген корабель із вогником на реї,
Що блимає з хитанням в унісон...
О феї снів — ласкаві, добрі феї!
Перетворіть на яв звабливий сон.

Перетворіть — мені це треба конче.
Кому охота в карцерах згоріть?
Хай Ніяґара буде, як не Конча.
Але благаю вас:
Перетворіть!..

17. VIII. 1977

Так просто все: напишеш каяття —
І роздобудеш право на життя.

Лише десяток слів чи, може, фраз —
І все вчорашнє вернеться нараз.

Дерева й квіти в іскорках роси,
Та за вікном дитячі голоси;

Та риба в озері, та в небі птах,
Та смак цілунку на твоїх вустах,

Як свідчення любови й доброти...
І тільки ти — уже не будеш ти.

Похилений, змарнілий від недуг,
Ти — тільки оболонка, а не дух.

Тепер старі костюми приміряй,
Удосконалюй кабінетний рай,

Топчи ту ж саму стежку у гаю —
Не вернеш душу втрачену свою.

Лише десяток вимучених слів,
Які ти у потьмаренні наплів —

І вже тебе нема,
А є п'ятьма.
Є у людину схована тюрма.

18. VIII. 1977

Так часом хочеться заснути навіки,
Бо лиш вві сні я вільний і живий:
Орю лани, перепливаю ріки,
Долаю верхи простір степовий.

Мій кінь по груди поринає в трави.
На голос півня їду навмання.
А запах диму і людської страви
П'янить мене і бадьорить коня.

Уже й ромашка забіліла в лузі,
Висока тимофіївка цвіте.
Агей! Чи коси відклепали, друзі,
На різнотрав'я щедре та густе?..

Ні, я не знав, що у людському горі
Найважче те, чим я тепер живу:
Лише у споминах я бачу зорі,
Лише у снах ступаю на траву.

І думка підкрадається тривожна,
Неначе хтось у мене світ украв:
О люди! Без усього жити можна,
Але не без дерев і не без трав.

21. VIII. 1977

Я змалку в безмір думкою летів.
Я жив — не просто снідав та обідав.
Якщо життя — це досвід почуттів,
То я уже всього на світі звідав.

Рубавсь на шаблях, наче предок мій,
Що боронив степи в часи минулі.
Водив бійців у рукопашний бій —
Ще й досі в тілі вибухають кулі.

Я їздив на волах. А потім так
Мене підкинуло в ранкове небо,
Що пересів одразу ж на літак
Без подиву — неначе так і треба...

Волів нема. І коней теж нема.
А літаком везли мене із дому
Туди, де між копрів стоїть тюрма —
Одне, що не було мені відоме.

Нарешті й це пізнав...

А що ж тепер?

Хоч б'ється серце й тіло не холоне —
Здається інколи, що я помер.
І я сприймаю це, як щось природне.

Чи то солодка доля, чи гірка —
В тобі старовина й космічна ера.
Ти сотні літ прожив. Скажи, яка
Тебе іще приваблює химера?

Отож пора...

Можливо, до копра
Іще б навідатись, де батька вбито.
Та, може, нивка збереглась стара,
Де мати з жмені висівала жито.

Усе зав'яв сажею копер,
Все поглинає підземельна сила...
Проте не забувай, що ти помер —
Десь у Мордовії твоя могила.

Чи то по осені, чи по весні,
Але позбудусь зайвої мороки:
Хай Бог простить, але не буду, ні,
Свій смертний вирок розкладать на роки.

21. VIII. 1977

■
Для мене ти — це Буг серед лугів,
Що, захмелівши, вийшов з берегів.
Для мене ти — це тиха ковила,
Яка з кургану скіфського прийшла
І прижилась на серці, і шумить
Про те, що вік — лише коротка мить.

О, скільки звідав я нелюдських мук,
Шукаючи цю пару ніжних рук!
Я ніби й жив — насправді ж я не жив.
Сміявся, плакав, мріяв і тужив.
Та раптом продирався крізь туман —
І ясно бачив: не життя — обман.
Чи то випадок, чи, можливо, Бог,
В осінній вечір звівши нас обох,
Вернув нам віру: є на цій землі
Не тільки муки, стогони, жалі.
Є радість єдності відкритих душ,
Що не бояться ані спек, ні стуж;
Що в горі й радості — одна душа,
Яка для зради місця не лиша...

Для мене ти — ромашка лугова,
Що на покосі піднялась жива.
А як нас кошено!..

Тож, певно, ми
З отих отав зробилися людьми.
Ми знову нарізно...

Гігантський плуг
Провів межу, але не вбив наш дух.
Якщо й довіку вже судилось нам
Довіритись лише непевним снам

Про щастя, про кохання, про весну —
Я все одно життя не проклену.
Помру, не маючи у серці зла,
Бо ти була у мене...
Ти була!

21. IX. 1977

СОНЕТИ

1

Говорять, що душа, яка покине тіло,
Ще довго згадає свою живу рідню.
І, припадаючи до хатнього вогню,
Коханого чола шукає заніміло.

Та все відрізано. Старе життя згоріло.
Дай шпору полум'яному коню,
Лети назустріч зоряному дню!
Живі нехай живуть, як серце їм звеліло...

Отак би і мені. Та як забути,
Щоб серце вберегти, щоб лихо перебути?
Ні слова мовити, ані пдати рук...

Я так хотів, щоб ти була мені байдужа —
Хай краще зненависть мою любов подужа.
А серце не велить — йому замало мук!

2

Чи не забула ти улюблену дорогу,
Яку долали ми, замріяні, удвох?
Обабіч між дубів пухкий стелився мох
А сосни в небеса шуміли гордо й строго.

Пилком ромашковим нам обліпило ноги.
Сріблисті ягоди у трави кидав лох.
Над озером гіллястий сокір всох —
Бобри напровесні кору обгризли з нього.

Ти мовила, рвучи стебельце ковили:
— Ми, мабуть, теж колись рослинами були.
Скажімо, так: ти — явір, я — калина...

Благословенний придніпровський край!
Живи в душі, не гасни, не вмирай:
Без тебе я — не звір і не людина.

3

Чому ж було мені той рай не шанувати?
Який на старості вселився в мене біс,
Що сам я власну голову поніс
Туди, де дріт колючий — не блавати?..

Але ж не варто скарги виливати.
Таким я змалку був, таким я ріс.
Такий на мене вчинено заміс.
Таким, як видно, народила мати.

Ні, не шкодую. Все, що нас вело —
Незаперечним свідченням було:
Ми створені із сонця — не із глини.

Тож хай лютують демони імлі.
Хоч невідомо, звідки ми прийшли,
Та ми вже люди. Люди — не рослини.

4

Так важко впоратись із власною душею,
Коли біда не десь, біда в тобі,
І ти зарився у своїй журбі,
Як заривавсь окопник у траншеї!

Упали віжки і порвались шлеї.
Душа везе на власному горбі
Те, що здобуто у гіркій плавбі —
А ти вантаж не владен зняти з неї.

Тоді нема для тебе порятунку,
Крім ніжних рук і широкого цілунку —
Вони тебе повернуть до життя.

Ти дотиком уміла зняти з мене
Те, що пекло, як полум'я шалене —
І я тобі корився, мов дитя.

58

5

А ночі зоряні — чи можна їх забути?
Венера над Дніпром задумливо сія.
І душі наші — і твоя, й моя —
Звільняються від людської отрути.

Волосся в тебе пахне соком рути.
Нам ноги миє тиха течія...
О так! Без тебе я — не був би я:
Мій дух пожерли б лицемірства спрути.

Є прямота, породжена пільмою —
Не розумом, а тупістю німою.
Є прямота ясна, як Божий день.

Нелегко душу нам у чистоті тримати.
Здається інколи: ти не дружина — мати.
Як не для мене — для моїх пісень.

6

Відтак зненацька з'явиться година,
Коли тобі потрібен керівник.
Де голос владности? Безслідно зник.
Ти не доросла — ти мала дитина.

Раптова туга, вікова, глибинна,
Розбудить в серці відчайдушний крик —
І вже не допоможе рятівник,
Як буде мить загублена єдина.

Чи рятував тебе — того не знаю,
Але ніщо безслідно не минає.
Лиш прийде думка, що тебе нема —

Я ладен світ покликати до бою,
Щоб поміж мною та поміж тобою
Не залягла відчуження пільма.

Усім, що є в мені живе і невмируще,
Я біля тебе, мила, кожну мить —
Тоді, коли у небі грім гримить;
І в час, коли засне болотна пуца.

Душа моя, болюча, невсипуца,
Пронизує захмарену блакить,
Тихенько в очереті дуденить,
Щоб згодом зазвучати дужче й дужче.

Якщо ж моя рука твоєї не дістане —
Спалити відстані у мене сили стане
Єдиним духом, зоряним ривком.

Тоді шукай мене в зорі вечірній —
Я й там тобі, кохана, буду вірний,
Як вірний нині цим святим рядком.

22-25. IX. 1977

МАГДАЛИНА

Якби та буря, що в душі пройшла,
З моїх грудей прорвалася назовні —
О, скільки б скоїлось у світі зла!
Погасли б зорі і, скорботи повні,

На землю листя скинули б дуби
А скло у вікнах потекло б від жару...
Та я за дві чи то за три доби
Убгав у себе ту пекельну хмару.

І тільки в серці щось болить, пече,
Немов туди летюча впала зірка.
Отак би зараз на твоє плече
Схилитися і заридати гірко.

Ні, ти не винна. Ти прийшла дітям
Туди, де ні у що ніхто не вірив —
Така беззахисна перед життям,
Така принадлива для лицемірів.

І кожен з них на лестоці мастак,
І в кожного авторитетний голос...
Я знаю: це вони вчинили так,
Що ніби надвоє ти розкололась.

Я так тебе кохав! Душа твоя
З моєю поєдналася глибинно —
І то була єдина течія...
Та я не знав про другу половину.

Вона жила окремо. То не ти —
Ти іншою давно зі мною стала.
Ця половина з бруду й мертвоти —
Вона тебе, святу, у мене крапа.

І хоч зі мною ти не вся була —
Я ніби в райським опинився колі.
Такого щастя і такого зла
Мені ще не даровано ніколи!

Стогну, волаю і тремчу увесь,
Готовий до проклять і до причастя.
І руки підіймаю до небес:
Як воскресити напівмертве щастя?

Все зрозумію і усе прощу —
І лихо десь опиниться позаду.
Але до них ніколи не пущу:
Не ти — вони тяжку вчинили зраду.

Ще будуть в нас травневі вечори —
І я побожно стану на коліна:
Бери життя, мене всього бери,
Моя ти придніпряньська Магдалино!

1. X. 1977

Тебе немає і не буде —
Тебе тієї, що була.
З моїх очей сповзла полуда,
Розверзлася безодня зла.

Те зло уже повік не змити
І нігтями не відшкребти.
Це сатана збирає мито —
Як щедро заплатила ти!

А я волаю та благаю:
О Боже праведний! Пошли
Нам тихий вечір серед гаю,
Де ми щасливими були.

Верни в вільшаники торішні,
Хай зашумить трава густа.
Я знову зацілюю грішні,
Твої осквернені вуста.

Зорю вечірню привітаю,
Торкнуся коханого чола
І з тихим плачем запитаю:
— Як ти могла? Як ти могла?..

І в тебе ніжної, чужої,
Черпнувши в серці доброти,
Світ залишивши за межою
Піду вмирати за дроти.

9. X. 1977

Ти дика залишилась, дика,
Хоч ніби й приручив давно.
В тобі первинний хаос диха,
Стихія бродить, як вино.

Сліпий інстинкт, старий, як вічність,
Гріховне збудить уві сні —
І вся твоя філософічність —
Немов метелик на вогні.

Шукаєш пристрасть неповторну —
Але її вже не знайти.
І хто увечорі пригорне —
Уранці ще не знаєш ти.

І через ожеледь лютневу
Зацокотиш на каблуках —
Зі мною горда королева,
Рабиня у чужих руках.

Тепер ти — як біблійна глина:
Ліпи, що хочеш, чарівник!
Живеш отак, немов дитина,
Що в клуні пробує сірник.

І хай по тому буде пекло,
Хай судний голос прогримить —
Аби на мить у тілі тепло.
Лише на мить, лише на мить!

А потім і сумна, й нещасна
Чоло пригадуєш моє —
І часом навіть шкіра власна
Тобі огидною стає.

13. XI. 1977

РІКА ДИТИНСТВА

Пригадуєш ріку, де хлопчики й дівчатка
Голенькі хлюпались на міліні?..
У цьому щось було й від нашого початку:
Тобі згадався Буг, прудкий Донець — мені.

Ріка дитинства є у кожної людини —
Ота ріка, де тонуть всі гріхи.
Ще прийде час, коли погожої години
Світанок ляже на дерев верхи —

І ми, немолоді, натомлені роками,
Шукати підемо свій Іордан.
І в нас ніхто з живих не кине камінь,
Бо де ж отой, хто крізь життя туман

Отак до старості зумів донести душу,
Щоб жоден гріх до неї не пристав?..
Благенький одяг ми відкинемо на сушу —
Зезвучно заворушаться уста.

Все пригадавши, ти підійдеш ближче —
І у теплі твоїх дитячих рук
Мені далекий жайворон засвище —
І знов душа одужає від мук.

17. XI. 1977

Сонце на стіні...
Небо у вікні...
Де це так було? Де й коли?
Ой було, було у далекі дні,
Що туманами запливли.

І твоє лице крізь отой туман —
Ув очах журби течія.
І той самий рух,
І той самий стан —
Наче справді ти ще моя.

17. XI. 1977

Скажи, чому я нині мушу
В стражданнях випалити душу?
Невже я вірив задарма:
Душі ріднішої нема?

Чи, може, навіть душі рідні
В день сатанинської обідні,
Немов каміння на межі,
Стають холодні і чужі?..

Я хочу сонця — сонця в груди!
Адже ж ми не каміння — люди.
Я хочу світла — не пільми.
Бо вчора ми --
Були не ми.

17. XI. 1977

Якщо тебе не обіймає туга,
Якщо ти здатна в марній суєті
Знайти для себе хоч подобу друга —
Ти другом не була в моїм житті.

Живи отак, неначе до загину
В нас плоть єдина і душа одна.
Та ось відтято серця половину —
Його ковтнула темна далина.

Тепер вона карається і плаче —
Без сліз твоїх її не вгомонить.
Живи в такому напруженні, неначе
Бринить між нами променева нить.

Той просторовий нерв мою тривогу
До тебе блискавично донесе.
Ще поштар не дійде до порога,
А ти про мене знатимеш усе.

Не віддавайся легковажним втіхам —
Від рук чужих оберігай любов.
Втішай мене сльозою, а не сміхом:
Заплач хоч раз — і я воскресну знов.

18. XI. 1977

■
Оце б пройти попід Софією,
В автобус вскочити — й уже
Той бог, який зоветься Мрією,
Мене від лиха вбереже.

І зупинитись заворожено,
Де клени з вільхами сплелись.
І ти впадеш мені знеможено
На груди, як було колись.

Ми тихо помандруєм луками
До прибережних ясенів —
Ще не знайомі із розлуками,
Такі відкриті і ясні.

Я знов з тобою буду радитись —
Не віршотворець, а мужик.
І поміж нас ні тіней зрадницьких,
Ні їхніх рук — слизьких, чужих.

Так таємниче, так незвідано
Всміхнеться небо голубе.
Ти знов та ж сама — чиста, віддана,
Якою бачив я тебе...

Та годі втіхою медовою
Себе обкраденого гріть.
Прямує поїзд у Мордовію
Хитається залізна кліть.

Ніколи Конча не повториться
Бо я не той і ти не та.
Прощай, моя далека горлице,
На довгі зами і літа!

18. XI. 1977

Нема тортур жорстокіших у світі,
Ніж ті, які придумав сатана:
Зрадливій жінці він вручає сіті—
Нехай довірливих не обмина.

Усе життя я борсаюсь в капканах,
Але рятунку від тортур нема...
Що легше: чи брехню із вуст коханих
Почути раптом, чи конати в ранах,
Чи те прийняти, що несе тюрма?

Все звідавши — брехню і рани, й грати —
Я вибору не зупинив ніде...
Щасливий той, хто може обирати.
А що, як те все разом упаде?

Тоді, схилившись на тюремні нари,
Ти заголосиш, як мале дитя:
— О той, хто вигадав любовні чари!
Звільни мене нарешті від життя.

19. XI. 1977

Жбурляючи слова в життя земне,
Я прагну взнати істину єдину:
Де той граніт, від котрого мене
Відрубано, щоб витворить людину?

А чи болить тій брилі кам'яній,
Що я, оживши, відколовсь від неї?
Які чуття живуть віддавна в ній
Під сірою холодною бронєю?

Вона — це дух чи тільки темна твердь?
А, може, твердь — це дух, що встиг заснути?
Куди веде нас жалібниця-смерть
Після страждань, яких не обминути?

І де ми справжні: чи тоді, коли
Караємось в журбі, забуті світом —
Чи в дні, коли серед хули й хвали
На постаментах стаємо гранітом?

19. IX. 1977

Схопити мить оту одну-єдину,
Що у собі несе природи рух —
Ту мить, яка вселилася в людину,
Перетворившись на Космічний Дух;

Схопити мить, яку ніхто не верне,
Якщо вона не оживе в рядках,
І зформувати з неї стиглі зерна,
Що колоситись будуть у віках;

І знову сіяти, і знову жати,
І знов палити душі в боротьбі,
І обраних в безсмертя проваджати —
Поезіє, це дано лиш тобі!

19. IX. 1977

Десь на мордовських перегонах,
Коли народ злочинний спав,
В вікно етапного вагона
Горластий півень загував.

І навіть злодій рецидивний
До стінки вухом прикипів —
Він так ловив цей голос дивний,
Мов янгола врочистий спів.

Після тюрми це так незвично!
Давно я голос той забув —
Неначе з мандрів галактичних
На Землю вдосвіта прибув.

І ніби у хрустінні криги,
Злякавши зграйку голубів,
Я вирушаю знов на Мриги
По нашій стежці між дубів.

А поруч та, яка щоденно
Приходила в болючі сни,
Що стала маревом для мене —
Солодким звуком з даліни.

Коли ж вагон із нашим братом
У ліс засніжений пірнув,
Жіночий голос грубим матом
Мене в реальність повернув.

24. XI. 1977

Із крижаних широт уже надходить стужа —
Я скоро загублюсь в пустелі сніговій.
Ловлю себе на тім, що все мені байдуже —
І день за днем в душі вгасає образ твій.

Я жду тебе й не жду. Чи спомином нечастим
Можливо гострий біль у серці притупить?
Як легковажно ти погралася із щастям!
І де воно тепер —
В чиєму ліжку спить?..

Все вужчають в душі ті зоряні канали,
Що рятували нас від згубної пітьми.
Ми пізнавали світ...
Та чи себе пізнали?
Про дюдство думали...
Та чи були людьми?

24. XI. 1977

■
Об'їдеш світ, побачиш хмарочоси,
Нотр-Дам та інші світові дива —
А потім вийдеш у ранкові роси
Отам, де є лиш річка і трава;

Де люди у гонитві мурашиній
Іще Детройтів не звели нових.
Не очманіли в суєті машинній,
Не повалили сосен вікових.

І поміж верб, розгойданих вітрами,
Збагнеш: оця травинка лугова
Стократ мудріша за палаци й храми,
За всі фортеці — бо вона жива.

30. XI. 1977

Життя — це ти. Твої маленькі руки
Тримають світ, який живе в мені.
Пустельним вітром падають розлуки
На наших зустрічей короткі дні.

Була — й немає. Хижі заметілі
Взяли тебе і кинули в сніги.
Лишився плач у змореному тілі
Та клопіт невиситимої жаги.

Я думкою простежую дорогу,
Яку тобі належало пройти.
Стогну, радію і молюся Богу:
Багато втрачено —
Та є ще ти!

Це значить, є стежки у тихих травах,
Освячених лелечиним пером.
Є материнські подихи в загравах,
Що пломеніють вранці над Дніпром.

Є Україна, є оте незриме,
Що родить слово, думи висіва.
Є в гумусі під зорями старими
Душа нетлінна — сила вікова.

Та страшно стане, як на серце ляже
Хвилиний сумнів. Ніби помира
Все те, що зорі між собою в'яже, —
І світ стає вузьким, як нора.

А то вже смерть...

Єдина заорука —

Це те, що ти приїдеш на весні.
Кохана, знай: твої маленькі руки
Тримають світ, який живе в мені.

28. XII. 1977

КРИВДА

Десь, може, в Африці, а може, в Україні,
У затінку від пальм чи то від колосків
Серед дівочих мук в німому голосінні
Почули зорі скаргу із віків.

Світила бачили, як рушили солдати,
Співаючи бездумне тра-ля-ля.
А тіло дівчини, її подерті шати
Оплакувала скривджена земля.

Вщухають постріли, змовкає лайка п'яна.
В очах кровава синь розгойдано пливе.
Вона ще житиме, вона — суцільна рана,
Ще, може, понесе життя нове.

Та Космос не мовчав. Галактика дрижала
І кров'ю з дальніх зір сочився Божий гнів.
А там, де у багні згвалтована лежала,
Вогненний стовп до неба пломенів.

То був живий вогонь, що в зорях не холоне.
Вогонь, що став теплом дівочого стегна —
Пульсуючим теплом скаліченого лона,
Де цілий Всесвіт плакав і стогнав.

Хоч рід людський не знав, але відтоді впала
На кожную голову проклять пекельна тінь.
Солдатські матюки, немов зміїні жала,
Висмокували дух із поколінь.

Печаттю старости лягала на дівчаток
Бездумності й бездушності пора —
Ознака вироджень, потворностей початок,
Де навіть слово в муках помира.

Шукайте скривджену. Шукайте, грішні люди,
В пісках метериків серед віків.
Якщо не знайдете — спасіння вам не буде,
Онуки і сини гвалтівників.

Шукайте і знайдіть. І станьте на коліна,
І хай простить ваш гріх душа ота —
Чи, може, Африка, чи, може, Україна,
Згвалтована, розтерзана, свята.

27. I. 1978

Був наклеп. В душу вкралася отрута,
Страшнішої від котрої нема.
Далеку Кончу вкрила хмара люта.
Де у міжріччі зеленіла рута,
Тепер пустеля залягла німа.

В мені розпався світ. Я став байдужим
До всього, що святим було завжди.
Твій обрав я віддав північним стужам.
Холодні зорі подихом недужим
В душі змертвили дорогі сліди.

Та ось ти поруч. Я дивлюсь у вічі —
І наклеп, мов гадюка, відповза.
Воскресло те, що я не раз, не двічі
Клав у могилу. В нашому міжріччі
Озоном чистим дихає гроза.

А снігова завія волохата
Враз обернулась на травневий цвіт.
Той, хто тебе задумав оббрехати,
Не знав, як ми уміємо кохати —
Ми, що закохані в безмежний світ.

29. I. 1978

■
Ні молодих облич, ані пісень —
Довкола є лише діди похилі.
А милиці скрипучі день-у-день
Забути змушують видіння милі.

І сам я дід. Такий типовий дід,
Що смішно говорити про кохання.
В душі, неначе метеора слід,
Надія часом промайне остання —

Та й знову гасне. Я питаю знов:
Чого б морочитись вродливій жінці?
Це тільки жалість. Жалість — не любов
Пером твоїм правує по сторінці.

Мої літа, як від пожежі дим,
Розвіяв вітер: ген могила кличе.
Лише тоді буваю молодим,
Коли вдивляюсь у твоє обличчя.

І все ж через сніги, через дроти
Кричу тобі: будь завше вільна, вільна.
Ні я нічим не скований, ні ти —
Розбіглась нарізно дорога спільна.

Все зрозумію і не проклену.
Хоч власні муки я отим подвою,
Візьму на себе кару і вину —
Аби ти не жила напівдовою.

А прийде лист — вертається оте,
Що у віках буремних не старіє.
У серці заспокоєння росте:
Був дід Мазепа. Й молода Марія.

Надходить ніч. Десь добрі люди сплять.
Десь біля неньки задрімали діти.
Тож хаи дідівські милиці скриплять —
Їм нашу віру не перескрипіти.

29. I. 1978

Ні перші, ні останні ролі грати
Не хочу ні у снах, ні наяву.
Замкнув себе за ребра, мов за ґрати —
І так тепер живу.

На те, що нині діється довкола,
Ув'язнений поете, не зважай.
В собі самому обробляю поле —
Та чи зберу врожай?

Вигойдую в душі високе небо —
Ранкову синь далекого Дніпра.
Хай чужина живе сама для себе —
Не для мого пера.

Роки неволі — мов слизькі химери,
Зрадливі хвилі в морі неживім.
Чи допливу на протилежний берег
І що там є на нім?

Недобрим гомоном болючу душу **крає**
Окрадених ночей волога каламуть.
Не забувай про мене, рідний краю.
Кохана, не забудь.

А там чи перші ролі, чи останні —
Не цим болю в снах і наяву.
Десь випаду рососою на світанні —
І в травах оживу.

І мріяти не кину в вирі, в русі
Як про найвище, про святе добро,
Щоб та росинка, в котрій оселюся,
Вернулася в Дніпро.

30. I. 1978

Щось є в тобі від зір. Щось є від колосків.
Від сонця, що дубам живу дарує силу.
І є оте земне, що в цокоті підків
Між трав козацькі голови косило.

Нехай ти не свята. Нехай в тобі живе
Лукавство, що снує жіночі теємниці.
Лиш усмінешся ти — і небо грозове
Наллється спокоем цілющої криниці.

Це, **може**, хитрощі. А, **може**, чистота.
Але твої слова — неначе пишні брами,
Через які послы заходять у міста
Із золотими царськими дарами.

Чи день, чи, **може**, два живу посеред хмар,
Земний, небесний, зморений, гріховний.
І я уже не зек — я між царями цар,
Що до зірок підносить келих повний.

І смішно, що довкіл якийсь колючий дріт —
Це просто терен той, що зацвітає в травні.
Ти на своїх вустах приносиш цілий світ —
І наші кращі дні стають такі недавні.

Будь зоряна й земна. Лукава і свята.
Принось мені сльозу, і смуток, і надію.
Ти — корінь мій. Ти — біль. Ти — мрія і мета.
Ти — крик душі про те, я живу і дію.

31. I. 1978

СХІД СОНЦЯ

Нарешті зустрічаю сонця схід.
Вже рік не бачила те вічне диво
Моя душа, яка за сонцем вслід
Завжди пливла, немов живе огниво.

Дроти і вишки. Поза ними ліс,
Прикрашений зимовими дарами.
Червоний промінь падає навкіс
І відчиняє неба сині брами.

За лісом не Дніпро, а табори
У плетиві колючої дротини.
Та ти цього до серця не бери —
Дивись на нього поглядом дитини.

Які берези там, поміж дротів,
Що вбивчу переховують напругу.
Та ось північний вітер налетів
І розбудив у серці давню тугу.

Дванадцять днів без хліба і води
Їх, неписьменних і надміру вчених,
Вели колонами, вели сюди
Старих ченців і Божих наречених.

Шість тисяч — свідчить лісова Мордва —
Розстріляних, підхоплених на леза
Взяла у себе глина нежива,
Де нині гордо зводиться береза.

Кричали в ніч у хмари грозові
Про Судний День згвалтовані чернички.
Ще довго тут знаходили в траві
То мідні хрестики, то черевички.

Мордвин, що дротом обпліта бори,
Тоді ще був кирпатим недолітком...
Живи, Мордва, вартуй ці табори —
Ти станеш у століття Божим свідком.

І, може, згодом пригадаєш ти
Часів новітніх не нові прикмети:
Вдивлялись в сонце крізь твої дроти
Сини Дніпра — ув'язнені поети.

Вдивлялись в сонце й бачили на нім
Одвічні знаки: Всесвіту веління —
Те віще слово, що породить грім,
Який розбудить сонні покоління.

1. II. 1978

Глянь на годинник — і виходь туди,
Де ми спинялись о двадцятій рівно.
Полярна зірка в дзеркало води
Вдивлялася, як молода царівна.

Знайди її, а потім уяви,
Що я так само задивляюсь в небо —
І хай зоря далекої Мордви
Моїм посланцем зробиться для тебе.

Вона розкаже, як я тут живу,
Як жду тебе, і як без тебе гірко.
Коли почувеш мову грозову —
Збагни, кохана, що сказала зірка.

В раптових спалахах згорить пітьма
І проголосять занебесні птиці,
Що на землі мене уже нема —
Я в зорях десь або у блискавиці.

1. II. 1978

Я знов пригадую твоє село,
Де ми вклонялись людям і деревам,
Куди запізнє щастя привело
І напоїло нас вином грушевим.

Там демонструє гордий баяніст
Свою натуру вільну і широку,
Там Буг змиває ненадійний міст —
І знов його споруджують щороку.

Втішай нас, доле, віснице гірка,
Непевними надіями та снами:
Розлука — мов розбурхана ріка,
А міст надового змило поміж нами.

Ні, це не Буг, не темні береги,
Не повені розгул та гомін скрушний,
І навіть не дроти і не сніги —
Лише папір лукавий та бездушний.

Забудьмо, люба, тих паперів зміст,
Заплутаний, як павукова пряжа.
Будуймо краще свій духовний міст,
Що, мов Чумацький шлях, між нами ляже.

Сто райдуг нам засяють на мосту,
Сто ангелів свої розгорнуть крила,
Щоб нашу долю, мудру і просту,
Вином грушевим ненька окропила.

2. II. 1978

ПІД ВІЛЬНИМ НЕБОМ

Ішли слони. Рожеві та блакитні
Крізь джунглі йшли розлючені слони.
І стовбури, здавалось, непохитні,
Мов очерет, колошкали вони.

Налякані рожеві слоненята
Ховались поміж ноги матерів.
Хто б зважився ту силу зупиняти,
Якби зненацька на шляху зустрів?

Слони спинились. І дівча спинилось.
Довкола сніг у плетиві дротів.
Та що ж це справді: чи мені наснилось,
Чи я аж на Юпітер залетів?

Слони? Рожеві? І яка потреба,
Щоб дівчинка на них ішла грудьми?
Це просто я уперше бачив небо.
Посеред табору. Після тюрми.

Мордовське небо. Надвечірні тіні.
І хмари. Й сонце. І колючий дріт...
Те ж саме небо, що й на Україні.
І світ той самий... Вільний світ.

Для хмарки вільний. Для ворони вільний.
Над димарями висне вільний дим.
О світ земний, глобально неподільний,
Що з Місяця здається голубим!

3. II. 1978

ЛЮДСЬКЕ ТА БОЖЕ

Не містика — уже наука строга
Нам каже: серце — то живий вогонь.
Ще б додати: цей вогонь від Бога —
І ти про Нього думать не боронь.

Я ж іноді, вдивляючись у небо,
Міркую: зорі — то живі серця.
І Всесвіт приміряючи до себе,
Шукаю в небі Божого лиця.

Чи то людського. Бо земна людина —
Це також Бог для тих мікросвітів,
Із котрих батько виглядає сина.
Колись ти й сам із атома злетів —

Із гена-атома. Тепер планета
Для тебе стала замала й тісна.
Порви малого простору тенета —
І хтось тебе великий упізна.

Не вір очам — вір духові, що знає
Всі перевтілення за безліч літ.
Твоє життя ніколи не минає —
Ти просто в інший переходиш світ.

Ото ж не зорі, не сонця у небі —
Серця, що гріють лона матерів,
Клітини живлять і дають для тебе
Енергію, щоб дух не постарів.

Там є міста, там є сади незримі.
Там є свобода — не колючий дріт.
І щоб туди з'явитись не старими,
Зробімо вільним наш маленький світ.

Бо всі ми разом — лиш космічні гени,
Земля — лиш непомітний електрон.
Які ж смішні державні діогени,
Що в мікробочку затагнули трон!

Відкиньмо, друзі, кволу обережність:
Відвага — заорука перемог.
Не бочка — Космос, не кородон — Безмежність,
Бо сам ти — цілий Всесвіт. Отже Бог.

4. II. 1978

ЧЕТВЕРТА

Коли останній продзвенить дзвінок
І смерть мене у небуття відкличе,
Я пригадаю чотирьох жінок —
Усміхнені й заплакані обличчя.

Усе, що називалося життям —
Було не те й не так...

Запізній сором
Впаде на серце перед небуттям —
Воно здригнеться, вжалене докором.

Довічного очікуючи сну,
Стомивши груди подихом недужим,
Життя й себе самого проклену —
І навіть сонце зробиться байдужим.

Та ось незрима постать промайне.
Легка, як вітер з батьківського поля,
Щоб стиха заспокоїти мене:
Ти йшов не сам — тебе штовхала доля.

Зігріє серце, мозок прояснить
Жива душа, безстрашна та відверта.
Між нами забринить вогненна нить.
Це будеш ти — непізнана, четверта.

На жовтім тлі березових верхів
Прощальним сяйвом спалахне зірниця.
Ти прийдеш, як відпущення гріхів,
Як підсумок життя —
Його десниця.

Не буде сліз, не буде каяття.
І доки світ в очах моїх погасне,
Я знову полюблю земне життя —
Мов півзабуте марево прекрасне.

До неба кволі руки простягну,
Світила викликаючи на чати:
О Господи! Дай сили й талану,
Щоб шлях земний удруге розпочати.

Навіщо в небо кликати мене,
Коли я відшукав святого друга?..
Та небо відповідь: життя земне
Святим і грішним не дається вдруге.

5. II. 1978

Пригадую: упавши на траву,
Я задивився на маленьку квітку.
Такої ще, відколи я живу,
Не помічав ні восени, ні влітку.

Не помічав, бо надто вже мала.
Та все ж вона, мов радісна раптовість,
В моєму серці згодом ожила,
Щоб розбудити зачерствілу совість.

Якщо казати правду, то вона
Була природи непомітним жартом:
Комар її додолу нагина
А про бджолу і мовити не варто.

Червона з білим. Іскра золота
Горить в тичинці заповітним жаром.
Кому ж вона так гордо зацвіта —
Хіба ж моїм незграбним окулярам?..

Колись ми зрозумієм, далєбі,
Рятуючись від чаду і мазути:
Природа — не для нас, вона в собі.
На наш копил її не перевзути.

Тим часом квітка — мій маленький друг —
Іде за мною рятівною тінню.
Вона цвіте, бо то безсмертний дух.
А дух не здатний жити без цвітіння.

6. 11. 1978

Чудуюся, коли згадаю те,
Як починав і як скінчити мушу.
Не знаю, чи вмирає, чи росте
Той світ, де плуг підняв цілинну душу.

Не знаю також, що то був за плуг.
Та добре бачу: в лірника-невдахи,
Що вивів на ріку казковий струг,
Обсіли серце променеві птахи.

Гойдає лірник птахів у собі,
Хоч сам того не відає достоту,
В якому краї та в якій плавбі
Віднайде він для них якусь роботу.

Живе бездомно, мов голодний тать,
Чужий для всіх на морі і на суші.
Але помре — і птахи полетять,
Щоб зорями засіять чесні душі.

7. II. 1978

ЗЕЛЕНІ СЛЬОЗИ

Я чув, як плакав дуб. І сам я ніс
В душі своїй таку велику тугу,
Що у тривозі був за мене піс —
Він сумував і співчував, як другу.

Це сталося на березі ріки,
Що вся позеленіла від латаття:
Заради примхи два молодики
В дуплі розклали чимале багаття.

Відколи дуб прийшов у білий світ
Серед вітрів і лісового шуму —
За всі свої стонадцять з лишком літ
Він, патріярх, не знав такого глуму.

Хто ці істоти? Де вони зросли?
Яку на людство накликають кару?..
Дві горлиці, немов його посли,
Злетіти в небо — у грозову хмару.

Вони розкажуть там, у небесах,
Про те, як плакала дубова гілка —
Хитнеться на космічних терезах
В бік нашого Кінця нещадна стрілка.

А ті, що не знайомі із Добром,
Не зрозуміють, що сказали грози,
І не збагнуть, яким страшним тавром
Лягли на них дубів зелені сльози.

8. II. 1978

■
Душа моя не тут, де я живу,
Обкрадений людьми й жорстоким віком —
Вона через пустелю снігову
Щодня рушає до знайомих вікон.

Покинувши глибіню захмарних сфер,
В автобус переповнений сідаю.
Підійме руку строгий контролер,
Немов Мойсей, що сходить із Сінаю.

Він проголосить заповідь свою
Так само гордо і так само строго.
А я, невидимий, в кутку стою —
Невидимий для тебе і для нього.

Ти до віконця схилишся в журбі,
Сховавши в сумочку квиткову здачу.
Я прогукаю променем тобі.
А не почувеш, мила, — я пробачу.

І все ж почула. Бо твоя рука
Смикнулася, поправила волосся,
Хтось дивиться на тебе із кутка.
А, може, це й не так — лише здалося.

Зійшла з автобуса — і що не крок
Вдивляєшся в під'їзди та у ніші.
А погляд мій не йде тобі з думок:
Я десь чекаю — це щомить ясніше.

В поштову скриньку кидаєш листа.
Сіріє небо у гілок сплетінні.
Лягає тінь на зімкнуті вуста —
Бо чим я можу бути, окрім тіні?..

Гукаю знов, кричу через сніги —
Докликатися важче, ніж померти.
Як відгомін болючої жаги
В руках поштарок шелестять конверти.

9. 11. 1978

Забуду шлях до рідної домівки
І шурхіт листя, й човен в комиші.
Лише скупа ромашка із поштівки
Розбудить смуток у моїй душі.

Неначе образ іншої плянети
В незнану далеч душу поведе.
Жіночий голос запитає: Де ти?
А я промовчу, бо не знаю де.

Здається, на землі. Щоправда, обрій
Чомусь не дано бачити мені.
У штовханині, в суеті надобрій
Минають ночі та безликі дні.

Тумани сірі падають на очі.
Реальність щезла, загубилась путь.
А чорні постаті, мов поторочі,
Кудись в холодну темряву ідуть.

Ворушаться і лаються спроквола.
Скрипіння милиць — їхній провідник.
Запитую себе: яке це коло?
Чому я тут? Куди Вергілій зник?

В обличчях сірих жодної прикмети —
Ні думки, ні чуттів не впізнаю.
А голос твій питає: — Де ти, де ти?
Відповідаю: в Дантовім краю.

15. II. 1978

ДРУЖИНІ

Я ждав тебе, як хліба жде голодний,
Як спраглий жде води живий ковток,
Коли довкола тільки степ безводний
А в очі б'є розпечений пісок.

Тоді й прийшла ота підступна плітка —
Можливо, вбивча, може, рятівна.
В самотності моїй була за свідка
Лиш спинами обчовгана стіна.

Безсонна ніч в уяві малювала
Ті зради, котрим не знайти числа.
А сумнівів та ревнощів навала
Мене, мов чорна повінь, понесла.

Чи я повірив? Може, й ні, кохана.
Я міркував у ту пекельну мить:
Буває, що рятує тільки рана —
Тож хай вона, роз'ятрена, щемить.

Ти молода — іще зустрінеш пару.
Дванадцять літ самотности...

Чому

Ми маємо на двох ділити кару,
Яка мені судилась одному?

Ну що ж, я не скупився на образи.
Не знаю, як ти їх пережила,
Та ніжно відвела пекучі фрази —
Мов помахом незримого крила.

І стерпіла. І здужала. І, може,
Це був рятунок. Та чи знала ти,
Що тільки Бог єдиний допоможе
В розлуці вічній наш тягар нести?

Жорстокий світ — не материнська грубка.
Він більше схожий на тюремний мур.
Моя мала, беззахисна голубко!
Де сил береш летіти проти бур?

16. II. 1978

ЗАЛИШКОВА ПРАЦЕЗДАТНІСТЬ*

Ні, я не здужаю зігнути підкову,
Хоча перо тримається в руках.
Та ба, ще працездатність залишкову
Знайшли в моїх потрощених кістках.

Читаю таборів пекельну книгу,
Що морем горя в пам'яті жива.
Ламаю ломом на дорозі кригу,
Мов раб, що білий мармур добува.

Біжить в ліси мордовська залізниця,
Зникають рейки між соснових віт.
І сонце світить, і сніжок іскриться.
Який же він прекрасний, білий світ!

Та де ж оті, що тут колись упали?
Як їх забути і згадати як?
Той, хто наважиться лічити шпали,
Хай зна: під кожною людський кістяк.

Ударю ломом і почую голос:
— Ти хто? Яких мені надбав вістей?
Я ліг у землю за артільний колос,
Що заховав у торбу для дітей.

Ти пам'ятаєш молодь ялинкову?
Колись я тут валив прадавній ліс.
Забрали працездатність залишкову —
І я уже колоду не доніс...

А сонце світить і сніжок іскриться,
Не за горою води весняні.
Скажи мені, мордовська залізнице:
Яка із шпал призначена мені?

19. II. 1978

* Таємний коментар до Виправно-трудового кодексу надає право адміністрації таборів використовувати «залишкову працездатність» (із коментаря!) інвалідів другої і навіть першої групи. (Автор).

ТРИПТИХ

I

Уже й мордовський сніг ось-ось розтане
А на Україні сіяти пора.
Наш друг-лісник, давно сховавши сани,
Сінце останнє скрушно підбира.

По це добро не підеш до сусіди —
Терпи, корівко. Щось мугиче їй,
Неначе справді втілення Ізиди
Вбачає в годувальниці своїй.

I на коня накинувши вуздечку,
У пошуках кормів довкіл гаса.
Та чи згадає нашу суперечку:
Що є найпершим — користь чи краса?

Мені завжди було від того дивно,
Що у природи отакий закон:
Найперше сходить не трава їстівна,
А пишний цвіт — блакитноокий сон.

Цей сон пробудженням назвати варто.
А, може, зайва заморока та?
Давно дискусію урвала варта —
Вже вдруге ліс без мене розквіта.

I ти без мене зустрічаєш вдруге
Той гомін, що приносять журавлі.
Моя дружино, сонячна подруго!
Прислухайся уранці до Землі.

Прислухайся отам, де ми ходили,
Де множить сонце у собі роса,
Щоб зрештою нам розгадати, мила,
Що є найпершим: користь чи краса?

II

Коли живим теплом в урочищі повіе
Згадай, як ми удвох блукали там колись,
І йди до тих дубів, ровесників Софії,
Що мінаретами зеленими звелись.

Не стовбур, а стіна. Не гілка — дуб столітній.
Вершина серед хмар із небом розмовля.
І, певне, бачиться пташині перелітній:
То, мабуть, не кора — розорана земля.

Як добре, що отут іще нема туристів —
Мовчать про ці дуби премудрі лісники.
Спинись і вслухайся: шумлять у їхнім листі
Мужами вченими оббріхані віки.

Та цур їм навісним. Хай краще дуб розкаже
Про горе наше, про великий гнів,
Про те, як сялось отут насіння враже,
Що родить яничарів — не синів.

Зламає кволий дух лиха, підступна хворість,
Народиться не геній — товстосум.
Отам, де змалечку захланна користь
Випереджає правду і красу.

І все ж вони шумлять — ровесники Софії,
І затишно стає на серці й на землі:
Ще є в душі снага — хоч голова сивіє
І щось про судний день курличуть журавлі.

III

Вже скоро зацвітуть сливки і груші ранні
І загудуть джмелі у кончівських садах.
То знову дух і плоть у вічному змаганні:
Потреби духу — цвіт, а плоть живе в плодах.

Трояндо, зацвітай. І ти, дівоча вродо,
Здіймай серця на герць — тобою славен світ.
Нам жити велено, як скрізь живе природа:
Не плід попереду, а вибух духу — цвіт.

Усе, що на землі пишається красою —
То є живі слова, то є мазки живі.
Раніше, ніж змахнуть нещадною косою,
Спинись і привітай ромашку у траві.

О, скільки ми про це з тобою говорили,
Як дослухалися привітів косарі!
Над нами ластівки об синь гострили крила
І тихо плавали шуліки угорі.

І кожне деревце сприймалося окремо —
Мов ліплення незримої руки.
То був і світ, і цвіт. І водночас поема.
Або захмарного художника мазки.

Шануйте, люди, плоть. Та правди діти ніде:
Ми марно вигнали русалок, мавок, фей.
Не варто ждати дарів від Матері-Ізиди,
Якщо із арфою не з'явиться Орфей.

14-17. III. 1978

МОЯ ПЛАНЕТА

Я прагну зберегти в собі оту планету,
Яку вигойдую в душі багато літ.
Відважна думка там не потрапля в тенета —
Ніхто не урива її святий політ.

Давно розпалися ненависні кордони —
Твоя домівка там, де серце приросло.
Лиш сонце стверджує на ній свої закони —
Їх добре вивчили вітрило і весло.

Ягня і лев — брати, козуля і вовчиця,
Мов посестри, пасуть своїх дітей.
Нащадкам каторжан неволя вже не сниться,
Про вбитих на фронтах ніхто не жде вістей.

І сотні м ó в живуть, немов космічні квіти,
Які у схрещенні запилюють зірки.
І слово не вмира — його нові приміти
Безсмертно успадковують віки.

І горде пізнання людей приводить знову
Туди, де істина перемогла проста,
Що Всесвіт — духоцвіт, оте найвище Слово,
Яке в рядках поета розквіта.

На цій планеті є ті імена і дати,
Що наших предків дух в майбутнє понесуть.
Є слава тих, хто вмів творити і страждати
І в дітях берегти свого народу суть.

Умів боротися і мріяти уперто,
І передать живим від мертвих заповіт:
Щомить готовий будь за цю планету вмерти —
Аби, вона з душі виходила в zenіт.

17. III. 1978

ЛИСТ СЕСТРИ

Не вийде нині сонце із-за лісу —
Туман сповзає з помокрілих віт.
Привіт тобі з Мордовії, Таїсо!
Так, мабуть, з того світу шлють привіт.

Привіт землі, яка нас породила,
Степам безводним і шляхам курним,
І суглинку, де матері могила,
І над рікою горам крейдяним.

Тепер це десь за темними борами —
І нам з тобою, сестро, не до сну:
Ти витираєш сльози вечорами
Та проклинаєш долю навісну.

Хто смів мене у тебе відібрати?
Я ж ніби твердо голову носив.
І, може, ладна умовляти брата,
Щоб він у суддів ласки попросив.

Вже нам належить думати про старість,
Бо ми кінчаємо тернисту путь.
Поглянь, яка пішла від тебе парість:
Не вчуєшся, як прадідом назвуть.

Пора тобі посіяне дожати —
У тебе є вагомі колоски.
А там і в запічку не гріх лежати,
Щоб вигріти потрощені кістки...

Ой, сестро, сестро! Все це й правда ніби.
Та тільки телепень щодня ясний.
Я від життя не жду м'якого хліба —
Мені миліший кусень кам'яний.

Нас годували з кам'яного поля,
Яке нероб врожаєм не втіша.
У кожного своя душа і доля, —
Казала мати. — Доля і душа.

Молола на коржі стару полову,
Везла за себе і за мужика.
Та я не чув, щоб неправдиве слово
Зірвалося у неї з язика.

Питає, кличе наша вбога хата,
Що в пам'яті не вмерла, далєбі:
Чи зможеш ти на старості брехати —
Брехати людям, Богові, собі?

Отож нехай утвердиться поволі
Все те, про що ми мріяли колись.
Не плач і не проси легкої долі,
А Богові за мене помолись.

Кінець не там, де вирита могила.
Чого ж боятися безсмертним нам?
Прийму усе, що доля присудила,
А душу в руки матері віддам.

18. III. 1978

СПОМИН ПРО ЗЕМЛЮ

Приходять спомини, а барви сліплять очі
І так у пам'яті розписують весну,
Що я підхоплююсь із ліжка серед ночі,
Бо добре знаю: більше не засну.

Є спомин той, що в молодість сягає:
То просто оранка — і я на ній стою.
Червоне сонце сходить із-за гаю —
І святість душу сповнює мою.

Здавалося б, не вперше й не востаннє —
Нічого незвичайного нема.
Чому ж мені ота година рання
Ще й досі душу трепетом пойма?

Земля парує — тепла, сита, чорна.
І так снується по ріллі туман,
Що видалось: чиясь долоня горне,
У пальцях зважує вологий лан.

А їй у відповідь людські долоні
Із надр підводяться, із чорних скиб.
Над самим обрієм напівпрозорі коні
Копитами торкають темну глиб.

У тому щось було таємне, потойбічне —
Те, що у космосі невидимо пливе.
Немовби я пізнав зусилля вічне,
Що творить у землі зерно живе.

А руки, руки... Їх злічить не можна.
Це руки тих, що падали в бою.
Вони живуть. Поглянь: долоня кожна
Ворушить землю там, де я стою.

То наші предки. Сто віків єднання
Живого з мертвим. Це одвічний труд
Землі і Сонця. Зоряне змагання.
Що зрештою нас поведе на суд.

І я збагнув одвічну волю неба.
Відчув фізично. бачив наяву.
Як недоречно мовити про себе:
Моя земля — бо я на ній живу.

Не я. а нація. Народ. який іздавна
Тут сів жито і полотна ткав.
Бо й досі ще невішна Ярославна
Перлини сліз роняє у рукав.

У чорній оранці, в земному лоні
Є космосу вогненна течія.
Мене немає — є людські долоні,
Що творять землю. І тоді це я.

19. III. 1978

Я міг би жити там, де є саме лиш небо,
Де Слово і Зоря — одна космічна суть,
Де в Центрі /Всесвіту вдивляється у себе
Отой, до котрого земні слова несуть.

Він вічний, всеблагий — без'якісна Монада,
Живий Першодвигун, духовне джерело...
Я міг би жити там, якби не та принада,
До котрої мене безтямно повело.

І я упав з небес, розвінчаний, гріховний,
І зодягнув скафандр із м'язів та кісток.
Моїх земних гріхів реєстр неповний
Надіино зруйнував до вороття місток.

Тепер серед речей цупких, важких, колючих,
Серед людей, які довкола сіють смерть,
Я мушу заново в народженнях болючих
Проходити віків жорстоку круговерть.

Я чую клич зірок, гармонію дієву —
І все ж земне життя за небо не віддам:
Земля — це є той світ, де я побачив Єву,
А в небесах я був і Єва і Адам.

Чого ж я знов тужу, хоч тут немає неба —
Є та земля, яка нас прийняла обох?
Бо тисячі дверей замкнули шлях до тебе,
А я ще не святий, а я іще не Бог.

Я міг би жити там, де сонце — ніби рана,
Де полум'ям гримить матерія сама.
Та як нестерпно жить, моя земна кохана,
Там, де тебе нема!

19. III. 1978

ХОДИКИ

Дідівські ходики — дитинства диво!
Сьогодні знов звертаюся до вас:
Чи ви розкажете колись правдиво
Про інше диво — невблаганний час?

Раніш я думав: маятник спинити —
І сонце теж у небі спинить рух.
Тепер розплутую космічні ниті:
Всесвітній час — матерія, чи дух?

Якщо не Дух то, мо', Космічний Логос —
Хоч, правду кажучи, це все одно.
Та краще мудрість цю лишить для когось —
Нехай в безодні відшукає дно.

Навіщо нам прадавні пересуди?
Я бачу нині більмами очей,
Як ходики оті творили люди
Від дня мого народження, ачей.

Якби я міг про це раніше знати,
Пішов би від села і до села:
Трощіть їх, люди, викидайте з хати!
Хто вас навчив терпіти стільки зла?

Сьогодні вже не те — брехать не буду.
Та й досі маятник без каяття
Вицокує, що безневинні люди
Тут, за колючкою, по півжиття.

Отож нехай дитина взна від неньки,
Що є уточнення до давніх вір:
Ці ходики, такі собі простенькі —
Не інше щось, а сам біблійський звір.

20. III. 1978

У нас багато голубів.
(З листа політв'язня)

Ми викривали культ — і над містами
Кружляли сизокрилі голуби.
Ознакою новітньої доби
Селились під дахами, під мостами.

Та час минув. Ми славимо розрядку.
Ми поспішаємо, в нас безліч справ:
А голуб рух міський загальмував —
Він став тепер порушником порядку.

І часом оглядаємось на свята:
Де Голуби, куди їх вигнав страх?..
Засвідчую: в мордовських таборах
Живуть вони — стаття семидесята.

20. III. 1978

Живих не покличу на раду —
Хай мертві обсядуть мене.
Бо все, що лишилось позаду,
Якесь нереально-чудне.

Неначе химерний гномик
Шляхи мої заворожив:
Я, смертний, в житті одному
Своє і чуже прожив.

То в просвітку, то в похміллі,
Неначе на лезі ножа
Жила у моєму тілі
Душа і моя й чужа.

Немов на пекельній гойдалці
В чужому для мене бою
Ліпили криваві пальці
Невизрілу душу мою.

А десь попід ліпленням сходив
Я сам — ніби тісто в діжі.
І раптом слова знаходив
Правдиві, свої, не чужі.

Пробуджену душу кличе,
Здіймає в безмежну вись
Заховане в Сонце обличчя,
Яке я пізнав колись.

Пізнав у своїх неслічних
Народженнях і смертях
Отам, де в долинах вічних
Єдино праведний стяг.

22. III. 1978

Десь є криниця в давньому саду,
До котрої я цілий вік іду.
Вона несе в собі оту зорю,
З якою подумки я говорю.

У тій зорі, в палючій глибині,
Є слово, що призначене мені.
У слові тому є жива душа,
Що обійти безмежність поспіша.

Можливо, то моє вчорашнє "я" —
Моя подоба і душа моя.
Якщо я душу ту не дожену —
Розвіюсь димом, пасмом туману.

Та де ж той сад і де криниця та?
В неволі проминуть мої літа.
Вже й очі скоро зімкнуться старі —
Ні саду, ні криниці, ні зорі.

23. III. 1978

З нічого світ творився, із нічого
В душі моїй народиться рядок.
А потім випурхне — і замість нього
Лишається на серці холодок.

І так самотньо стане, так тривожно,
Неначе світ кінчається на тім —
І вже нічого врятувати не можна
Ні в домі грішному, ні у святім.

А потім знов оте нічого вічне
Розбудить зливу почуттів, думок —
І враз нікчемне, сіре, пересічне
Кудись відсунеться в глухий куток.

І зійде сонце — зійде просто в грудях,
Над серцем небо встане голубе.
І я пізнаю в незнайомих людях
Себе самого — вічного себе.

І зрозумію, що оте нічого
Не можна розгубити серед тривоги,
Бо то є іскра сяєва святого,
Для котрого єдина назва — Бог.

23. III. 1978

Якщо ти небо у собі побачив,
У тебе вже не відібрати зір.
Очей не буде — серце стане зрячим,
Душа твоя підійметься до зір.

Замкнути можна тільки наше тіло,
А дух літатиме серед віків.
Для серця, котре цілий світ вмістило,
Іще ніхто не викував замків.

Воно пропалить стіни, зірве пута,
Відкине геть недолюдків-хімер.
І в день один побачать ліліпути,
Як понад ними ходить Гулівер.

23. III. 1978

Дитина творить райдуги руками,
Купаючись опівдні у Дніпрі.
Уламками ранкової зорі
Вони летять кудись над берегами.

Ти бачиш їх? Заглянь до себе в душу:
Чи там затрималась хоча б одна?
Пильнуй, щоб в серці вижила вона —
Не впала мертвою на вбогу сушу.

Тепер нехай вона щоночі сниться,
Нехай живе у серці й на вустах
Твоєї долі негасимий птах —
Бо ти уже спіймав свою Жар-птицю.

23. III. 1978

ГІПОТЕЗА

Назви мені оту адресу духу,
Яка поштарку, мабуть, відсахне;
Адресу, котра душу недолугу
Злякати може — тільки не мене.

Скажімо: вік четвертий. Подніпров'я.
Скриплять мажари, тужаться воли.
Щоб нам, русинам, не стікати кров'ю,
Будують люди Змійові вали.

Там є свої грабарні і причали.
Пшеницю мелють вітрові млини.
А як себе ті люди величали?
Чом стали українцями вони?..

І я тоді у відповідь почую:
Коханий, серця мукою не край.
Я в курені над Стугною ночую,
Де люди творять свій надійний край.

А ти гасаєш десь у Дикім лузі.
Йди у к р а ї н у і коня веди.
Ми хлібороби, хай походить в плузі —
Дикун тепер не залетить сюди...

Колись над спантеличеним загалом
Хтось висуне гіпотезу тупу.
Насправді ж — усередині, за валом,
А не отам, у Дикому степу.

Ми — українці, бо у ріднім краї.
По той бік валу — дикі племена.
У нас адреси іншої немає —
Вкраїна-Русь на сто віків одна.

Бо не людьми вона, а Богом дана
За наш одвічний хліборобський хист.
... Перехрестись над Стугною, кохана,
Якщо на цю адресу дійде лист.

23. III. 1978

ЖАЙВОРОН

Іще тоді, коли хлоп'ям малим
Я розпочав ловити слово віще,
Щоб втиснути його в кільце із рим,
Не знаючи, роблю оте навіщо —

Іще тоді, із босих підошов
Виймаючи скабки біля паркану,
Я запитав: а звідки я прийшов?
Куди піду? Чим після смерти стану?

Мовчало небо. Люди й дерева
Чомусь були до тих питань байдужі.
Ба, навіть сонця горда голова
Ховалася у дощовій каплюжі.

І тільки жайвір щось мені сказав:
То упаде, то знов у хмарах свище.
Він землю й небо піснею в'язав —
І то було призначення найвище.

Цей птах оте засвоїв, далєбі,
Про що ми нині дітям не говорим:
Усе живе належить не собі,
А небові, землі й далеким зорям.

Дитяче півсвідоме відчуття
В моїй душі казарма погасила.
Мене навчали, що земне життя —
Самодостатня, незалежна сила.

Поза могилою життя нема.
Шукай земні чуттєві насолоди,
Бо потім прийде нежива п'їтьма —
Глуха стихія мертвої природи.

І я повірив. Ждав земних чудес,
Але знаходив лиш сп'яніння темне.
І в день один звернувся до небес:
Чому моє життя таке нікчемне?

Я рию глину, щоб створити дім.
А ластівка хіба цього не вміє?
Дітей народжую. Але ходім
У зоопарк — те ж саме роблять змії.

Хіба що їм не креслять теорем,
До воєн не виховують готовність...
Вжахнула душу, стала тягарем
Мого життя холодна беззмістовність.

І я згадав оту далеку мить,
Коли прийшла непізнана потреба:
У білій хмарці жайворон дзвенить,
Щоб грішну землю прив'язать до неба.

Співець крилатий не про їжу дбав.
Я це засвоїв, мов науку пізню:
Він крильцями безмежність загібав
І понад степом ткав із неї пісню.

Мій дух нарешті воскресать почав,
Поволі вивільняючись від скрути.
Тепер я знаю: Всесвіт не мовчав —
І жайворон умів його почути.

26. III, 1978

Уже земля — непізнана істота
Поволі прокидається від сну.
В ній починається ота робота,
Що в надрах проголошує весну.

Весна іще невидима для ока —
Ще завтра може вдарити мороз,
Та сил космічних злагода висока
Готує небо для травневих гроз.

Ще крига не зійшла, іще до гаю
Не поверталися шпаки-гінці,
Та я уже всім серцем відчуваю:
В землі заворушилися корінці.

І кожен з корінців — неначе рима
На вістрі блискавичного пера.
Вони у ґрунті радяться незримо,
Що землю обновити вже пора.

Почуло навіть сховане насіння
Земного пульсу неземне биття —
День торжества, годину воскресіння,
Захмарний поклик вічного життя.

А я, немов з комори насінина,
До сонця тихий голос подаю:
Якою вістю ляже ця година
На голову пострижену мою?

Дай Бог, щоб стрижка ця була остання,
Бо сили ще не втрачено живі:
Моє коріння прагне проростання
В душі й на посивілій голові.

27. III. 1978

Десь є душа, ота душа єдина,
Продовження мого живого «я» —
Звичайна гомо сапієнс, людина,
В століттях доля знайдена моя.

Після смертей, після нових народжень,
Шукаючи її серед віків,
Я здобував лиш гіркоту розходжень
Та колючки від зрадницьких вінків.

Ми задихалися, мов риби в сітях,
І помирали, й воскресали знов.
І розминались у чужих століттях,
Не вірячи ні в щастя, ні в любов.

Нарешті сталося: ми вкупи, разом —
І цілий Всесвіт був віднині наш.
Ми віддали себе чуттям і фразам
Надійним і простим, як Отченаш.

Хоч нас гнітили спомини нечасті
Про дні невдач, жорстокостей, наруг,
Ми знали щастя — те єдине щастя,
Яке породжує високий дух.

Десь є вона, ота душа єдина —
Душа, без котрої мене нема.
А поміж нас — колюча павутина
Та бездуховних відстаней пільма.

І скільки ще віків прожити треба,
Щоб знов побачить спільний небосхил?
З якої зірки, і з якого неба
Тебе чекати в шелестінні крил?

Чумацький Шлях — мов схил крутого валу,
Стрільця сузір'я — мов новий бліндаж.
Земля домівки нам не дарувала —
Та є ще Всесвіт, що навіки наш.

28. III. 1978

ЛИСТ СИНОВІ

Я змалку мріяв про солдатську зброю —
Ждав, ніби свята, справжньої війни.
Вона здавалася тією грою,
Де роздавали славу й ордени.

Та рано довелося, дуже рано
Бридке обличчя розпізнати в ній:
Там смерть і кров, там стогони і рани,
Там все людське іде на перегній.

Сьогодні я ненавиджу подвійно
Ту смерть, що в бомбах атомних дрима.
Ні, не людина починає війни —
Інакше виправдань для нас нема.

Є те, про що ми знаєм і не знаєм,
Що творить небо, а не власне ми —
Одвічний бій у Всесвіті безкраїм,
Бій поміж духом Світла і Птьми.

Не уряди бездушні, безголові,
Не партія, не капітал, не трест.
Шукай причину у людському Слові —
За Вільне Слово вирушай на хрест.

Бо все не так в людині та у світі,
Як ми про те говоримо синам.
Ми спіймані в якісь космічні сіті —
І розірвати їх належить нам.

Чи варто марить славою уперто
А потім захлинатись у крові?
Не жди війни, щоб героїчно вмерти —
Встань над мерцями, котрі ще живі.

Нехай тобі не кулемет наснитися,
А торжество духовних перемог.
Ти одиниця, тільки одиниця.
Та одиниця на хресті — це Бог.

29. III. 1978

Я пережив себе — того, що вчора
Був агітпроп і до промов мастак.
Ні, то була не хиба, не покора,
А просто світ в мені складався так.

Я обновився — і мені у вічі
Не та зоря сьогодні загляда.
В тій самій річці не скупатись двічі,
Бо вже давно у ній не та вода.

Ти сам не той, і вже не те проміння
Бентежну душу заклика в політ.
І відмирає учорашнє вміння
Через рожеве скло приймати світ.

Чого ж вам треба? Щоб душі напруга
Шукала в вашім ятері дірок?
Щоб я повторював, немов папуга,
В старій казармі завчений урок?

Я добре бачу, де людське, де Боже.
В душі моїй живий вогонь росте.
То чим же дріт колючий допоможе,
Коли і сонце в небі вже не те?

Душа моя не віддавалась зроду
З неширих слів змайстрованим дивам.
Черпайте сітями у морі воду,
Та сонце в сіті не піймати вам.

30. III. 1978

ПІД ОСОКОРОМ

З лісів мордовських знову, як на горі,
Туман повзе — підсинена мара.
Ти вже забрунькувався, осокоরে?
Воно й не дивно, братчику. Пора.

Ти змалку радості отут не бачив,
Бо сталось так — хотів чи не хотів —
Що виріс ти, похилий небораче,
Серед колючих табірних дротів.

Була тут смерть, лилася кров солона —
Нехай минає це без вороття.
Ось на тобі закаркала ворона —
І тепло в грудях: все ж таки життя.

На тіні схожі, від повітря п'яні,
Старі діди, обрубки доль лихих,
Вдихають перші запахи весняні,
Що долітають із лісів глухих.

Що там поміж ялин цвіте весною?
Є влітку, мабуть, ягоди й гриби.
Але вкажіть, з якого перегною,
З чиєї безпросвітньої судьби?

Піти б оглянути. Проте не скоро
Я доживу до отакого дня.
Спинаюсь під мордовським осоко**ром**,
Що нашому, дніпровському рідня.

І ніби чую, як нуртують соки.
Отож минула ще одна зима.
Якась подоба задумів високих
Завісу темну в грудях підійма.

Нараз туди вриваються духмяно
І запахи, і звуки, й кольори
Землі, що нині теж від соків п'яна —
Землі, де рястом зацвіли бори.

Де зеленіють придніпровські луки,
Де між дубів уже просохла путь.
А материнські мозолясті руки
У теплий ґрунт картопельку кладуть.

З книжками діти вибігли із хати,
Корівка голос подає здаля...
Моя обкрадена, моя багата,
Моя в століттях скривджена земля!

Чи я тебе, святу, колись побачу
Хоча б в останні передсмертні дні?
Чи, може, від самотности заплачу
І в ґрунт чужий впаду на чужині?

1. IV. 1978

РИМОВАНИЙ РЯДОК

Римований рядок — одна-єдина втіха,
Що здатна скрасити моє життя земне.
Я слово розкував, бо рима — тільки віха,
Але не вишка та, що стереже мене.

Світися, мій рядок, як місячна дорога,
Що по воді біжить у темну далечінь —
Біжить до берега незнаного, крутого,
Де в воду падає гори крилата тінь.

Це не метафора — це та свята потреба,
Що прагне безміру, живої висоти.
Душа моя вросла у сині груди неба —
І вже оцим дротам її не вберегти.

Пізнавши в небесах найвищі таємниці,
Знайшовши в безмірі куток для вівтаря,
Душа повернеться до отчої криниці,
Де світиться на дні притемнена зоря.

Ота зоря, в якій з'єдналися навіки
Земля і небеса, вогонь і джерело.
Ота зоря, яка несе в підземні ріки
З Чумацького Шляху своє живе тепло.

І перетілення не вміючи спіймати,
Побачу іпостась далекої зорі:
Із відрами дівча вертається до хати —
Краса, яку в віках прославлять кобзарі.

Коли ж це сталося? Як позахмарна зірка
Перетворилася на дівчину струнку?..
Дівча заплакало, схилившись до одвірка —
Так виникла сльоза в римованім рядку.

Моя гірка сльоза... Бо справді не до сміху,
Коли твоя душа в неволі догоря.
Римований рядок, мою єдину втіху,
У мене відберуть. Та не помре зоря.

З. IV. 1978

Пліч-о-пліч сплю з колишнім поліцаєм,
Що наше військо зрадив у бою.
Частенько він мене частує чаєм —
І дивно: я не відмовляюся —
П'ю.

Він убивав, він катував, він вішав.
Тепер чекістський подарунок п'є.
У нього завше ватянка новіша
І кусень сала у торбині є.

По-табірному він, звичайно, сука
Та я його за петлі не візьму.
Окопного поета-політрука
Під пильний нагляд віддано йому.

Отож доживсь...

Хоч голова вже срібна,
А розкумекати зумів не все.
Його професія завжди потрібна:
Теля покірне дві корівки ссе.

Та дідько з ним, з отим людським звичаєм —
Його мені не втямити ніяк.
Розщедрились міцним, аж чорним чаєм —
Це в таборі те ж саме, що коньяк.

За склянкою не так похмуро й тісно.
Чайнки ворухнулися внизу...
Співає поліцай полтавську пісню,
А я ковтаю київську сльозу.

4. IV. 1978

· ШЛЯХ ДО СЕБЕ

Немає шляху отакого крутого
Ні в темному морі, ні в хмарному небі,
Як та безконечна терниста зорога,
По котрій я сам продираюсь до себе.

До себе не в хату — до себе у душу,
До власного «я», до глибинної суті.
О, скільки я терну розчистити мушу
Щоб знов повернутись на кола забуті?

Вернувся — й даремно. І знову, і знову
Пливи через викрути і чорторії —
Шукай у собі нерозвідане слово,
Яке тобі правду про тебе відкриє.

Я міг би не йти в ленінградські окопи,
Бо ще у дитинстві лишився без ока.
Я міг би, засвоївши мову Езопа,
Забути, як давить цензурна морока.

У славі й пошані я міг біля печі
На старості гріти скалічені кості.
Від власних онуків чекати малечі
І тільки уславлених кликати в гості.

Я міг би... Та все це неправда: не можу!
Ступивши за дріт, перед вибором стану:
Чи знову себе у собі переможу,
Чи втрачу до себе довіру і шану.

Отак воно завше було, як сьогодні.
Хтось прагне в мені відшукати хворобу.
Та сам я шукаю не істини модні —
Розшукую в хаосі власну особу.

Держава у цьому мені не завада:
Я ще в сорок першому вмер на кордоні.
Для мене найвища у Всесвіті влада —
Пелюстка троянди в жіночій долоні.

5. IV. 1978

ПАМ'ЯТЬ

Я прокидаюся із відчуттям,
Що стали звичними дроти і ґрати.
Оте, що називається життям,
Для в'язнів замкнута в малім квадраті.

Тож дякуй пам'яті: вона несе
Оте життя, що десь поза дротами.
Вона — це ти, вона для тебе все:
Земля людей з ланами і містами.

Вона — шахтарського дитинства клич,
Вона — це кров і стогін із окопа.
Вона — усмішка дорогих облич,
Вона — Америка,
Вона — Європа.

Вона — твій Тео, твій безмежний Пан.
І серцем розростаєшся до світу:
В тобі гримить прибоем океан,
Чадить вулкан в розколинах ґраніту.

Гойдаються на хвилях кораблі,
Блукають в луках коні та лелеки.
І сам ти йдеш по батьківській землі,
Яка насправді вже така далека.

Життя перемісивши до основ,
Гойдаєш світ, до себе і від себе —
І часом несподівано, щоб знов
Почати творення землі і неба.

Відкривши невідомий материк,
Витворюєш державу утопічну.
Та ось, почувши серед ночі крик,
Засмучено зідхнеш: ніщо не вічне.

Це твій сусіда, котрий тридцять літ
Прожив поза колючими дротами,
Кричить вві сні...

Він бачить інший світ —
Що без утопій створений катами.

6. IV. 1978

■
Я не вмирав ніколи — я живу
З тих пір, як води землю оросили.
Ні, я не вірю в темряву могили —
Я вірю в сонце, квіти і траву.

Без них я тільки безтілесна тінь —
Вони володарі мого тіла.
Але душа...

Вона завжди летіла
Кудись у позахмарну височінь.

Та раз людська душа не помира,
Віднині я почну молити Бога:
Хай, господи, моя душа-небога
Лишається на березі Дніпра.

Вона давно вже зорями не снить.
Якщо не гідна жити у людині,
Нехай живе в простій очеретині
І до людей тоненько дуденить.

У цьому є потреба неодмінна:
Хай каже людям, що прийшла пора
Летіти щирим душам до Дніпра —
Живих і мертвих кличе Україна.

Поглянь: в Дніпрі — Галактики крило.
Це тут, на березі, постане диво:
Підійметься з могили Вічна Діва,
Щоб освятить русинське джерело.

8. IV. 1978

Трави по пояс, трави по груди.
Їхне цвітіння рясне і хмільне.
Понад озерами птахи, не люди —
Люди давно вже стомили мене.

А як насправді, то й трави — не трави:
Твориться світ із безсонних думок.
Він витікає з моєї уяви,
Мов із криниці прозорий струмок.

Ось вони — друзів усміхнені лица.
Ось на долоні кохана рука...
Скільки ж вона проіснує — криниця,
З котрої слово моє витікає?

Часом здається, що кволою тінню
Спомин в уяві моїй постає.
Гасне у пам'яті буйне цвітіння
І відступає обличчя твоє.

Рідне обличчя, кохане обличчя.
Як мені тоскно без тебе тепер!
Очі заплющую, болісно кличу.
А не докликусь, то я вже помер.

Ні, ще не зрадила пам'ять: ти знову
Виткана з вітру явилась мені.
Знову сусіди почують розмову —
Як я сміюсь і кричу уві сні.

9. IV. 1978

Іще один світанок за вікном.
Я знов побачу вишки незугарні.
Свобода стала хворобливим сном.
Який породжує надії марні.

І я в собі питання понесу,
Що тлітиме пекучою золою.
Невже людина, котра цю красу
Щоденно бачить, може бути злою?

Які ж бо недоладні ці дроти
І вартового кам'яне погруддя.
Світанки нас навчають доброти
Та надто довго люблять спати судді.

10. IV. 1978

Стало слово моє земним
У клубочок згорнулася мрія.
Як не бийся, а жодна із рим
Занебесним теплом не гріє.

А колись же було, було...
Я, розсунувши неба клаптик,
Брав для віршів живе тепло
Із далеких галактик.

Нині вірші — не Божий дар.
Замішавши ромашки й блавати
Кожен другий чи третій школяр
Вміє грамотно зримувати.

Буде човен в рядку й весло,
Неба синь і цвітіння жита.
Римування — просте ремесло,
Але жити зумійте, жити!

Не гладенько, як пише й живе
Балакучий спілчанський чиновник —
Хай на гребінь штормовий пливе
Твій беззахисний човник.

Не заради спортивної гри,
Чи тому, що вінок тобі любий.
Рот зав'яжуть, а ти говори.
Зуби виб'ють — кричи, беззубий.

І найвищою із нагород
Хай для тебе знову і знову
Буде твій закривавлений рот —
Значить є в тебе горде Слово.

А небесне воно чи земне,
Чи помре, чи злетить над світами
Не питайте, люди, мене,
Доки я за дротами...

11. IV. 1978

Коли відчай насунеться на груди
І смерть здається ліпша від життя;
Коли байдужі стануть зорі й люди
І навіть пульсу власного биття;

Коли ти відчуваєш: допомога
Не прийде в серце змучене твоє —
Тоді раптово згадуєш про Бога
І переконано говориш: є!

І як філософ назове ту силу —
Не має значення. Але вона
Щось породила, інше погасила —
Вона у ціпім Всесвіті одна.

Зоря у небі, у воді рибина
Однак її підвладні чудесам.
Вона освітить у тобі глибини,
Про котрі ти не знав нічого сам.

Заграє світло в серці, що допіру
Було готове вмерти від тривоги,
І враз відчай переросте у віру —
І ти вже сам однаково, що Бог.

12. IV. 1978

Я поволі утверджуюсь в істині:
Грає нами чиясь рука.
Знову хтось переплутує відстані
Із майстерністю павука.

Ніби справді над небосхилами
Павутина висить нежива —
І такими стають безсилимими
В простір викинуті слова.

Навіть сонце, в яке я вірую,
Павутини не прогребє.
І повзе холодок попід шкірою —
Наче знов я втратив тебе.

Завмираю, зідхаючи: важко як!
Через відстані бачу, як ти
Б'єшся в пастці відважною пташкою —
Але чим тобі допомогти?

Тугу в серці моєму не змірити.
Римам теж не здолати її ...
Залишається тільки вірити:
Вірю, ластівко, в крила твої!

12. IV. 1978

Того вже не привабить суета,
Ні царський трон, ні золота корона,
Хто побував у череві кита,
Чи в кам'яному череві дракона;

Хто так нутро йому намордував,
Що із драконом розквитався вповні:
Дракон не дотравив, не дожував —
Напівживого виригнув назовні.

Для того вже один лишився шлях:
До озера — хай навіть без улову —
До квітки в лузі, райдуги в полях,
До незрадливого людського слова.

Мені б найнятися чередником,
Чи сіль на воликах возити з Криму.
Скрипить мажара — я ж із словником
Мудрую, щоб спіймать примхливу риму.

А там діліть корону, булаву —
Яке мені до вас, панове, діло?
Як-небудь поза вами проживу
Бо ви уже доволі насмерділи.

12. IV. 1978

ТОЙ САМИЙ

Ген сонце знов у вовняному клоччі
Сідає за мордовськими лісами.
Невже це я вчинив державний злочин —
Невже це я, той самий?

Той самий, що ходив у знаменитих
І славен був би навіть у безділлі.
Та ран моїх не можна підмінити —
Вони завжди на тілі.

Оцінюйте досягнення і втрати —
Що поверхове, що єдино сутнє.
Минулого не можна відібрати —
Та є іще майбутнє.

Оцінюйте в казенних кабінетах,
Ввімкнувши вуха в дротяну мережу,
Бо є ще людство, є іще планета —
Я їй тепер належу.

Вас не відмити навіть власним потом,
Мої столоначальники шановні.
Бо ви — це я той самий, що за дротом,
Бо дріт уже не зовні.

Він в'ївся в мозок, в серце, у печінку.
З ним наші задуми і кращі й гірші.
Ми ним вітаємо кохану жінку.
Він — це рядок у вірші...

Ген сонце знов у вовняному клоччі
Сідає за мордовськими лісами.
А, може, дріт — це наш загальний злочин,
Бо я і ви — ті ж самі?

13. IV. 1978

Якби те, що мені заболіло,
Я покласти умів на скрипку:
Чорна хмара догнала білу
І ковтнула її, мов рибку...

Зупиняю перо: дурничка.
І порівняння просто дитяче.
Не натхнення діє, а звичка.
Та чому ж моє серце плаче?

Звідки туга оця глибока?
Може, винен рядок безликий?..
Бо лишився мені для ока
Тільки неба квадрат невеликий.

Ані сіяти, ні орати —
Тільки з року в рік без надії
Мушу брати в цьому квадраті
Барви, образи і події.

І метафору цю невмілу,
І погоди стару приміту...
Чорна хмара ковтнула білу —
Далі просто немає світу.

Тільки пам'ять, що відмирає,
Тільки ранами змучене тіло,
Тільки спомин, що душу крає —
Чорна хмара ковтнула білу.

14. IV. 1978

■
Тому вже, мабуть, років п'ятдесят,
А я ще й досі бачу так яскраво:
Моє село, старий вишневий сад
І вечорів підсинені заграви.

Усі в роботі — і старі, й малі.
І я, що тільки починаю жити,
Вже встиг пізнати радість на землі, —
Бо коні наші й наше власне жито.

Уранці біля току вся рідня:
Як смачно свіжим хлібом пахне з нього!
Мене підсадить мати на коня —
На нашого коня, на вороного.

Хтось пожартує: буде отаман.
Хапаю повід, сплюнувши в долоні.
Дзвенять підкови, котиться гарман —
Немов довкола сонця ходять коні...

А це прийшло уже не з тих років,
Хоч ми іще лишались дітлахами;
Ми назбирали в торбу колосків —
І нас намалювали ховрахами.

Чом я дитинство пригадав своє?
(За розпорядком дня — сніданок, ланя).
Згадав, бо ще живий. Бо серце є.
Бо світлих днів шукає пам'ять в'язня.

15. IV. 1978

ІРЛЯНДІЯ

Добра матінко-цивілізаціє!
В хмари піднятими руками
Погойдай мене понад націями
І далекими материками.

Щоб забути, при котрій владі я,
Щоб летіти й радіти від лету,
Щоб світилась внизу Ірляндія
Голубими очима плянети.

Це ж було — я сьогодні пригадую:
Розбудивши у грудях сили,
Сонце й зорі своєю владою
Понад нею мене носили.

Я летів над первісними ерами,
Де ні трав, ні дерев, ні людини —
Лиш гранітні верхи над озерами
Та алмазні гори-льодини.

Але що то було за видиво!
Ти постала переді мною
Легендарнами Атлантидами
Чи захмарних світів таїною.

Час яскравість оту вивітрює,
Та зникає пересторога:
Ти здаєшся мені палітрою
Неземного художника-Бога.

Наче з радістю і зажурую
Творча Сила, Небесна Мати,
В твоє озеро пензля занурює,
Щоб Європу домалювати.

18. IV. 1978

Скажи мені, які у тебе очі?
Ідуть літа. Ловлю себе на тім,
Що образ твій, мов свічка серед ночі,
Вгасає в ореолі золотім.

Скажи мені, які у тебе руки?
Наснисть і вгаслу пам'ять розбуди.
На протилежних берегах розлуки
Два вогнища, два серця, дві біди.

Скажи, з дубів так само облітає
Торішній лист у гомін ручая?..
Лише про душу я не запитаю —
Бо відчуваю, вірую: моя.

24. IV. 1978

Я ніби й знав тебе —
Як вітер зна тополю,
Як хвиля берег зна,
Як хмарку знає грім.
Розлука розлилась
Пекельним морем болю —
Мов навіпіл розколовсь
І світ,
І рід,
І дім.

Є люди на землі,
Але земля безлюдна.
Де очі, де серця,
Що з правдою в ладу?
Так, мабуть, Робінзон
Ждав рятівного судна,
Як я в оцих борах
Листа від тебе жду.

Я ніби й знав тебе,
Але повинен знову
Себе знайти в тобі,
Збагнувши назавжди,
Що тільки ти одна
Для мене маєш слово,
Без котрого життя —
Як море без води.

21. VI. 1978

ГОЛУБИНИЙ ЗАКОН

Тепер я знаю: в голубів одвіку
Є свій закон життя і боротьби:
Помітивши під хмарами шуліку,
Йому назустріч линуть голуби.

Не навтіки — назустріч: хай засвище
У крилах вітер. Хай пошле грозу —
Він, голуб, мусить підійнятись вище,
Аби шуліка плавав унизу.

Отож поглянь, як високо літає
Носій добра — мій сизокрилий друг.
Де вперше — у Єгипті чи Китаї
Назвали Голубом Космічний Дух?..

Лечу до зір, яким немає ліку —
Назустріч бурям, сяєву пожеж.
Посланцю темряви, старий шуліко,
Ти все одно мене не вбережеш.

Погожа днина чи осіння хвища —
Вона внизу, твоя сліпа можуть.
Я не помру, бо вмію жити вище.
Бо славлю дух, що Голубом зовуть.

13. VIII. 1978

НА ДОЗВІЛЛІ

Чи ви тим світом втішитись могли б,
Що простір відміряє вельми скупо?..
То ж я не вшир вдивляюсь, а углиб:
Ген ціле місто —
Мурашина купа.

Я знову помічаю між трави,
Схиляючись на вранішню молитву:
У джунглях з лопухів та кропиви
Руді істоти почали гонитву.

Не березі болотної ріки,
Що мохом поросла стара, іржава,
Свої солдати і робітники,
Своя монархія, Своя держава.

І я молюсь, благаючи в душі:
Даруй, Природо, вусики-антени.
Прийміть мене до себе, мураші, —
Невивчених світів аборигени.

І світ, що видавався п'ятаком,
Галявкою в бору напівживою,
Для мене зробиться материком —
І сто шляхів проляжуть між травною.

Та чи не стане те, що я терплю,
Гіркою дійсністю для мене знову,
Коли я пастиму корівку-тлю,
Захований в гущавину кленову?

Чи варт бажати іншого кубла,
Правдивости та простору земного,
Щоб знов тебе в неволю повела
Ота руда команда шестинога?

15. VIII. 1978

ГОЛОС ТРАВ

Після стін, котрі пам'ять обтяжують, наче
Гніт пекельний, що здавлює дух,
Скільки ніжності в мене до тебе, будяче,
І до тебе, вульгарний лопух.

І до тебе, спориш. І до тебе, кропиво.
Ніби всі ви — найближча рідня.
Разом з вами до мене вертається диво —
Щедра спека донецького дня.

І південних степів невибаглива парість,
Що збудила найперші чуття...
Замикається коло: дитинство і старість.
А між них —
Таємниця життя.

Розминаючи сизий полин у долоні,
Роси юности спогадом п'ю.
Затуманені зорі й осідлані коні
Освятити дорогу мою.

Добрий день, під бараком віднайдена м'ято!
Як ти в далеч прибилась оцю?
Хай любов, на колючих дротах розіп'ята,
З подніпров'я пришле чебрецю.

Голос трав прозвучить, підведе серед ночі,
В груди вдарить вітрів течія.
Я у небі побачу заплакані очі —
То дружина чи ненька моя?

20. VIII. 1978

СПОМИН ПРО КАМ'ЯНУ БАБУ

Здається недавно — та ціле життя
Пробігло, мов піна на хвилі,
Відтоді, як вбоге селянське дитя
Заснуло на скіфській могилі.

Дрімав вітерець між кущів полину,
Задумалась далеч бездонна.
На голову руку свою кам'яну
Поклапа гранітна мадонна.

Немов до живої, до неї я звик.
В ній щось небуденне звучало.
У постаті сірій вбачав кочовик
Природи жіноче начало.

Чи тридцять років, ачи більше отут
Він жив у поганьським законі.
На росяних схилах замочками пут
Бряжчали стриножені коні.

Мене чи то скіфа вітрів течія
Покликала щедрістю паші?
То скіф на могилі схилився, чи я?
То коні поганьські, чи наші?

Однаково душі вела із п'ятьми
Розкована сонячна зваба.
І Всесвіт однаково бачили ми —
Те здатна засвідчити баба...

На бабині груди — то дощик, то град.
Роки-заметілі без ліку...
І хто мені ворог, і хто мені брат
У цьому степу споконвіку?..

Кремезна істота портфеля трима,
Як щит мої предки тримали.
Ні баби уже, ні могили нема —
Є тільки бульдозерні рала.

Є хриплий матюк, та безрадісний сміх,
Та мозок, потьмарений хмелем...
Хай половець прийде, хай вернеться скіф —
Аби не істота з портфелем!

31. VIII. 1978

ПОЕТ І РУСАЛКА

(Поема)

1

Поет, що вже пізнав життя,
Та все ж наївний, мов дитя,
Вдивлявся у морські простори.
Пливли у далеч кораблі
А понад смужкою землі
Ліворуч височіли гори.

Він думав: Я кохав, страждав,
Чогось іще від долі ждав.
Та в жінці не побачив друга.
Все розбивалось об брехню —
І від любовного вогню
Лишалась в серці чорна смуга.

Сідало сонце. І поет
Душі захмареної лет
До сонця спрямував покірно:
— Володарю Добра і Зла!
Пошли дружину, щоб була
Правдива, доброчесна й вірна.

Зненацька вітер понад ним
Війнув і голосом сумним
Хтось мовив із глибин космічних:
— Жадаєш правди від жінок?
Ти б краще з терну сплів вінок,
Щоб жити з ним у муках вічних.

Поет:

Хто ти? Чий голос пролунав?

Демон:

Я той, хто Зло віків пізнав,
Щоб ним служити благодаті.
Бо Зло не гірше від Добра.
Вони — це єдність: брат-сестра.
Вони не діляться на статі.

Я часом теж добро вершу.
Гаразд, у Бога попрошу
Для тебе найсвятішу душу
І сотворю тобі жону
Із вітру, сонця, туману —
І завтра випущу на сушу.

2

В затоці піниться вода.
Поет на море погляда:
Невдовзі там постане диво.
Нараз обіцяне прийшло:
Серпанок білий, мов крило.
Під сонцем промайнув грайливо.

То тільки видиво, туман.
Та вже тонкий дівочий стан
На обрії розгледіть можна.
Красуня просто по воді
Іде — і у її ході
Тріпоче сукні складка кожна.

Вона вже близько, — підійшла,
Торкнулася його чола,
В її очах любов незмірна.
— Ходімо, любий. Ти навек —
Мій друг, коханий чоловік,
А я твоя дружина вірна.

Є острів в просторі морським.
На березі його стрімкім
Є в замку вежа старовинна.
З кісток слонових вежа та,
Над нею баня золота,
Під нею моря синь глибинна.

Там скрізь поезія живе —
Солодким маревом пливе,
Купається в зорі вечірній.
Поема чи дзвінкий сонет —
Усе присвячує поет
Натхненниці, дружині вірній.

Щодня у ній він відкрива
нові думки, нові дива
її крилатої уяви.
Не треба людства — є вона,
Що здатна замінить сповна
Надбання світу і держави.

Пірнав уявою поет
У космос — і поміж комет
Він бачив золоту голівку.
Йшли разом в гори, на лани —
Відтак притомлені вони
Вертались у свою домівку.

Тоді поет лишався сам.
Сідав за стіл — творив, писав.
Всю ніч світилося у вежі.
Досяг того, чого хотів:
Він став володарем світів —
Жив духом в зорянім безмежжі.

4

Та часом він серед ночей
Карався: з дорогих очей
Не міг байдужости прогнати.
Дружина є — але нема:
Вона холодна і німа.
Що сталося? Як правду взнати?

Ось вітер пилу в сад нагнав
А з неба голос пролунав:
— Не вір оцим зрадливим стінам.
Ти за дружиною простеж.
Коли у замку не знайдеш —
В ту ж мить зроблю тебе дельфіном.

Тоді мерщій пливи туди,
Де попід товщею води
Є кораблі, що потонули.
Там сплять у трюмах моряки...
Над ними котяться віки —
А ніби вчора лиш поснули.

Про себе знаку не подай.
Десь причаївшись, виглядай —
Нехай часу не буде жалко.
Коли від помаху руки
Проснуться мертві моряки —
Побачиш ти свою русалку.

5

Завмер над кораблем дельфін.
Та ось нарешті бачить він:
До корабля пливе русалка.
Прозору воду розтина
Прудким хвостом...
Та це ж вона —
Ота, яку він любить палко!

Вона встає на повний зріст —
Відразу ж відпадає хвіст.
Стоїть над трюмом юна, гола.
Махнула трепетна рука —
І вже із кожного кутка
Живі мерці пливуть спроквола.

Танцюють в сутінках мерці.
У неї келих у руці
А в тому келиху не пусто.
Поет в душі лайнувся:

— О, чорт!
Це вже не дно морське, а порт...
Притон дешевий, дім розпусти.

Спливає з трюму каламуть.
Її в кутку матроси мнуть,
Передають із рук у руки.
То соромітницькі пісні
Співають губи чарівні,
То чути лайки грубі звуки.

Куди потрапив ти, поет?
Як розгадати цей секрет —
Оці страшні метаморфози?...
Дельфін до берега руша.
Палає скривджена душа —
В ній закипають чисті сльози.

6

А серце — як воно болить!
Поет прокляв ту згубну мить,
Що кинула в полон дружини:
— Низька потвора, витвір Зла!
Як ти посміла, як могла
Отак зганьбити мої сивини?

З пекельним болем під грудьми
Він викликає духа тьми —
І той з'явився до поета.

Поет:

Ти набрехав мені — сказав:
Найкращу душу в Бога взяв...
Насправді ж — пекла злі тенета.

Демон:

Ха-ха! Якщо цю душу Біс
Від Сонця до Землі приніс,
То, певно, встиг їй щось вдихнути.
Повір мені: вона свята.
Яскраве світло — тінь густа.
Цього й Богом не обминути.

Тебе втішає сірий день,
Коли ні сонця, ні пісень,
Ні звуків жайворонка з неба?
Лиш сірість з тінню не живе —
Вона сама в собі пливе,
Закохана лише у себе.

7

Поет побачив: на піску,
У сукню вдягнена легку,
Біля води стоїть дружина.
В очах задума і жага.
Від неї тінь густа ляга,
Де ринь ворухиться мілінна.

Йому здалося: тінь несе
В мінливості своїй усе,
Що бачив він на власні очі.
Та тінь — це не сама вона.
І не її у тім вина,
Що тінь — це дух сліпої ночі.

Він слухав, як реве прибій.
Він зазирає у вічі їй —
В очах світилося кохання.
Кому тут вірити, чому?
Як з серця вигнати пітьму?
Де перша зрада, де остання?...

Коли ж упав дев'ятий вал,
Поет, згасивши в серці шал,
Сказав:
    — Наснився сон жахливий.
Ходімо, серденько, у дім.
Вона відповіла:
    — Ходім...
І знову був поет щасливий.

3—6. X. 1977

МЕТАФІЗИЧНА ПОЕМА

1. Нірвана

Якщо лягти на нари і до неба
Підняти очі —
В той малий квадрат,
Який дарує інколи для тебе
Жаданий промінь сонця із-за ґрат:

Якщо машин гудіння монотонне
Кудись відступить за глуху стіну —
Тоді у споминах душа потоне
І я в минуле думку пожену.

Чия була це воля і закон чий?
Чому зі мною скоїлось отак?..
Був той Едем, що називався Конча.
Там жив піїт — до райських справ мастак.

Світ був додатком до тієї хати,
Що мала безліч дорогих принад.
Які троянди він навчивсь кохати!
Який він викохав розкішний сад!

Там чергувались музика і тиша,
Щось феї шепотіли гаряче.
Здавалось, чорт йому дітей колише,
Вода нагору — й та сама тече.

А він статечно ходить, оглядає
Зелені володіння з-під руки...
Аж соромно стає, коли згадаю,
Який я був порожній в ті роки.

Та, мо', тому, що якимось я із дому
Злітав за Атлантичний океан —
У день один зненацька усвідомив:
Земля — це тільки стереоекран.

І відбувається на ньому дія,
У котрої відносна новизна.
А хто ж насправді нами володіє?
Статисти ми, чи зорі —
Хто це зна?..

І видався мені убогим, сірим
Той водевіль, що вийшов на екран.
Вже ні очам, ні пальцям я не вірю,
Немов життя —
Це був лише обман.

Весь збурений по вінця, до нестями.
Я намагався розгадати світ,
Я ще не знав,
Що він — поза чуттями:
Його не оком —
Духом бачить слід.

Та все ж, спиняючись під осокором,
Здіймав до неба непорушний зір.
Можливо, справді я здавався хворим —
Такий пішов про мене поговір.

Заглиблення у себе не минало
Безрезультатно:
Я вже добре знав,
Що трудова теорія сконала —
Її небесний промінь розтинав.

Той промінь, котрий з одного зерняти
Дає нам тридцять...
Вартість? Це ж вона!
Якби сміливу думку не спиняти,
Тут деякі відмерли б імена.

Та я ще був до цього не готовий —
Ще не відчув із Всесвітом злиття.
Тоді й прийшов отой удар раптовий,
Який змінив усе моє життя.

П'ятнадцять літ тому.
Кінчалося літо.
Мене чекали снідати в саду
Та, що була дружиною, і діти.
Я й сам уже гадав:
Ось-ось піду.

Тим часом показали розрахунки:
Продукт сукупний має п'ять частин.
За логікою шикувалося струнко:
Ісус Христос...
І п'ять його хлібин.

Адже ж не золото в основі —
Злаки!
Зерно й солома. Їжа для людей
та для тварин...
З'явилися ознаки
Порушення усталених ідей.

Ознаки катастрофи.
Помирала
Система ціла. Йшов над нею суд.
Я розумів, звичайно, що до рала
І до землі додати треба труд.

Проте леміш, чепіга та підкова
Не родять хліба.
Суть в землі, воді...
Отож заклята вартість додаткова —
Насправді тіло Боже...
І тоді...

Не знаю як —
Та розказати мушу
Пригоду несподівану оту:
Шість крил вогненних підхопили душу
І понесли в небесну повноту.

І закрутився світ перед очима.
Упав Святий Вогонь,
Немов удар.
Шість крил я відчував поза плечима
І дивну Силу —
Занебесний дар.

Шість полум'яних крил. А тіло — де ти?
Я за столом, пригадую, сидів.
Але здавалось: на шляхах плянети
Вже не лишалося моїх слідів.

Земля відмерла. І відмерло тіло —
Є тільки променева суть моя.
Ця безтілесна суть кудись летіла —
Моє прозоре шестикриле «я».

Ні краєвидів, ні облич, ні тіней —
Предметність, речовинність тут чужа.
Немов би ти — лиш вібрування ліній,
Звук, що себе істотою вважа.

Весь простір виткано із нот і звуків.
Вони — це люди й ангели. Вони —
Слова, що стануть душами онуків.
Сонця, в яких живуть твої сини.

Ти — цілий Всесвіт. Ти — живе проміння,
Бо тільки світло тілом є твоїм.
Звикай до вічності. Надбай уміння
В безмежності впізнати справжній дім.

Я довго ще не вірив, хоч носила
Мене живого з того світу в сей
Безсмертна, вогняна, біблійна Сила,
Про котру людям розповів Мойсей.

Себе в печери кидали довіку,
Були готові все життя віддати —

Аби колись упала чоловіку
Оця найбільша Божа благодать.

Хтось у житті сягав святого змісту —
І церква й світ пишалися отим.
Чому ж мені те впало —
Атеїсту,
Що був ізмалку зовсім не святим?

І хоч ніколи не брехав нікому,
Не лицемірив, щоб дістать верхів,
Але ж не міг так просто, наче кому,
Підчистити своїх земних гріхів.

Отож не ждав, не мріяв, що дістану
Убогим духом занебесну твердь...
Та всім єством поринувши в нірвану,
Я розумів, що то була не смерть.

Не смерть — я жив,
Хоч бачив те, що другий
Лиш після смерті зможе осягти.
Святий Вогонь, немов правиця Друга,
Для мене відкривав живі світи.

Я зважив: не повірять ні єдина
Душа, що Бога раптом я зустрів.
Ген та, яка була моя дружина,
З літфонду викликає лікарів.

Я їй сказав. Так, я сказав про Бога.
Вона ж своє: не кончиться добром.
Яка в її очах була тривога!
Одразу ж запідозрила синдром.

Я зрозумів: признався недоречно.
Її завжди втішало лиш земне.
Я посміхався. Щось доводив гречно.
Але вона вже втратила мене.

Я був тепер не здатний на щоденне
Длубання в темряві, в міщанськiм злі.
Та й що за посмішка була у мене,
Коли я жив уже не на землі?...

Напевне, виглядав якимось блазнем —
Бо щось вдавать не вмію й не люблю.
(Тепер, коли зробився політв'язнем,
Я з примусу нічого не роблю).

О земле! Мій маленький, грішний атом!
Домівко заморочена моя!
Десь на тобі з білковим автоматом
Говорить лікар —
Але то не я.

Не я —
Лише моє покiрне тіло,
Яке тримає руки на столі.
Воно ходило чи воно сиділо,
А дух мій жив уже не на землі.

Тепер піду, високих думань повний,
Серед злостивих дурнів та нетям.
І переплавлений, як віск церковний,
Зречусь того, що називав життям.

Нехай настануть будні кращі й гірші,
Але віднині до останніх днів
Зречусь легких видань, газетних віршів,
Чиновних шанувань та орденів;

І навіть слави — слави ветерана,
І хати у розкішному саду,
І добрих страв, і спокою для рани,
І врешті до в'язнаці добреду.

Не вбережуть мене усмішки чемні
Від наклепів та невиправних бід...

Які ж бо ми порожні та нікчемні —
Ми, що пнемось переробити світ!

2. Пітагор

Той, хто знає мене —
Вірить кожному слову моєму.
Але ти, що не віриш,
Самому мені поясни:
Як це сталось, що я
Цю свою духоборчу поему
Починати колючкою мушу
Лихої весни?

Пояснити не зможеш —
Тож вірити мусиш поету.
Я не казку розкажую —
Все це насправді було.
Сто мільярдів дворуких
Відвідало нашу планету —
І однаково бачили люди,
Де Бог,
Де диявол,
Де зло.

Сто мільярдів у тисячах літ
Без брехні, без гордині
Прихилили коліна...
Як смієш не вірити їм —
Серцю їхньому, мозкові?...
Раз ти не віриш Людині,
То кому ж ти повірив
У гонорі згубнім своїм?..

Я не казку розкажую.
Я, що народжений вдруге, —

Вже від Батька Небесного —
Бачився з Сином Людським.
Він мене обіймав,
Як духовного брата,
Як друга.
І ні з ким я отак не зріднився,
Як з ним.

Не молитви потрібні йому,
Не церковні кадила —
То не сутне...
А сутне сьогодні одне:
Щоб отут на землі,
Де душа його вічна ходила,
Вільне Слово воскресло
Й прославило царство земне.

То навіщо ж йому
Вихваляння й церковні принади?
Не в терновім вінку —
Дротяному його голова.
Він — Дух Сонця.
Він — Логос.
Посланець тієї Монади,
Про яку ти почувеш від мене
Правдиві слова.

Я летів шестикрилий.
Яка ж то була насолода!
Ні, Земля своїм дітям
Таких насолод не дає.
Ви картин вимагаєте?
Їх не було,

бо Природа
Лиш у плоті
Спроможна явити обличчя своє.

Плоть була на землі.
там лишилось усе, що для ока.

Я дивився не оком, а духом.
О брате, повір:
Хоч довкола світилась безодня
Широка, глибока,
Зір духовний —
То є наймогутніший зір.

Якщо Сяйвом Полярним
Ти здатний себе уявити
Чи веселкою в небі...
Якщо ти зумієш отак
Щиру душу вдягнути,
Щоб власне обличчя явити
Перед Богом могла —
Ти мислитель уже, не простак.

Я — Безсмертний Вогонь.
І моя невичерпна могутність
Не дивує мене.
Поруч сотні вогнів золотих.
Це і є справжнє "я".
Безвідносна, усталена сутність.
А земне існування —
Одне з перевтілень простих.

Як, скажімо, у гусені,
Котра метеликом стане.
Це чомусь зрозуміло.
Це — істина, не сухозлоть.
Ген сніжинка на вії дрижить,
За хвилину розтане —
І вона вже тепер
Океану схвильована плоть.

То чому ж ти гадаєш,
Що гусінь багатша від тебе —
В неї є перевтілення,
В тебе відсутній цей дар?..

Найпростішим безсмертям
Завжди володіла амеба,
А твоє — найскладніше.
Так ти ж над Природою цар!

Був я сяйвом крилатим.
Але відчував: наді мною
Є могутніше сяйво.
І я його світлом живу.
То був дух, що діяння свої
Оповив таїною —
Бо його простоту
Люди тягнуть на стежку криву.

То — Святий Пітагор.
Чи Платон.
Чи безсмертний Спіноза.
А, Можливо, Христос, Магомет...
Може, досить імен?
Дух живе безіменно —
Як повінь весняна,
Як грози.
Він не стане державним додатком
До ваших знамен.

А прописка і паспорт
Навіщо, панове? Не треба,
Він без паспорта пройде —
Для нього кордонів нема.
Я — Безсмертний Вогонь,
Я віброю, живий, серед неба.
А довкола врізнобіч —
Глуха сатанинська пітьма.

Де ж мій Друг?
Назову Пітагором,
Бо це не помилка.
Хай він вчителем буде

У нашій небесній ході.
Хай уявить читач,
Як пульсує над скронею жилка,
Як під вітром ворушиться
Срібло в його бороді.

Все це буде доречно,
Якщо речовинности влада,
Котра оку потрібна,
Кайданів не видасть на дух.
Все це буде на користь,
Якщо Галактична Монада
Нам дозволить Числом охопити
І Силу, і рух.

Три доби я прожив
З Пітагором.
А потім роками
Я до нього звертався —
Кричав у далекі світи.
Так я й досі живу —
Ніби жар розгрібаю руками:
Хоч навкіл суєта,
Та немає в душі суєти.

3. Монада

Я жив на двох плянах — у небі й на землі. Земне тіло моє схилилося за письмовим столом. Духовне «я» було так високо, що земні вібрації не могли на нього вплинути.

В хату заходили сусіди, заклопотано перемовлялися з дружиною, співчутливо хитали головами. Я розумів, що мене мають за хворого, але мені було байдуже до цього.

Я слухав голос Друга — променеві вібрації тієї Монади, яку ми умовились називати Пітагором. Мови тут у нашому розумінні немає — є те, що прийнято називати телепатією. І все ж мені здавалося, що я чую живий голос.

Пітагор:

Яких ти прагнеш знань? Які бажання
Твоє астральне тіло підняли
В Субстанцію?...

Поет:

Мое астральне тіло?
Хіба ще є й таке?

Пітагор:

Звичайно, є.
Та плоть людська, що має у собі
Усі земні хемічні елементи —
Лише скафандр, але ще не людина.
Людське ество — це тільки пружна плазма,
Невидима у світі речовиннім.
То є Живий Вогонь — астральне тіло.

Поет:

Яке ж це тіло, раз воно — вогонь?

Пітагор:

Ця плазма володіє густиною,
Хоч це по-вашому скоріше поле.
Та поле у менталі — також тіло.
Адже ж ментальна сфера — тільки душі.
Ти в тілі, чоловіче. Я — душа.
Тебе трима астральна пуповина
На прив'язі. Бо твій скафандр хемічний —
Той біоробот, котрий топче землю —
Теж дістає підживлення з Монади.

Поет:

Монада? Що це?..

Пітагор:

Звідки ти прийшов?
Ти, темний чоловіче, як оті

Французькі академіки, що Бога
Зобов'язали кидати каміння.

Поет:

Я — атеїст. Колись ми починали
З тієї віри, що хемічні вправи
Нас приведуть до синтезу живого.

Пітагор:

О-о, ви раніше синтезуйте смерть!

Поет:

Не розумію.

Пітагор:

Щож тут розуміти?
Якщо немає смерти, то безглуздо
Життя синтезувати. Є шаблі
У вічній ієрархії живого.
Є безліч сфер. І жити треба так,
Щоб сфера сфері не перешкоджала.

Бо Всесвіт — це велика повнота.
Сам простір... Чуєш, чоловіче?.. Простір —
Це плоть безмежна. Голки не просунеш —
Так простір переповнений життям.
Ви ж робите перетинки в будинках,
Щоб одне одному не заважати.
А Всесвіт — це споруда, котра має
І поверхи, й перетинки, і ліфти.
У мірі густини всі таємниці.
Ти розумієш?..

Поет:

Ніби розумію.
На густину провадиться настройка
Рецепторів чуттєвих. І тоді...

Пітагор:

Так, це формується іще у генах —
В інформативних вузликах живого.
Або, простіше кажучи, це Логос
Усюди запроваджує порядок.
Жива істота бачить сферу ту,
На котру генам видано програму:
Усі густіші сфери — непроникні.
То є земля — вона ляга під ноги.
Розрідження — це небо. А насправді
У кожній сфері є своє життя.
Усі живуть, та кожна сфера бачить
Себе саму — не інших, не сусідів.
Збагни: лише в такому разі можна
Перенаселення не відчувати.

Поет:

Виходить, я своїм астральним тілом
Геть випурхнув за межі біосфери.
Хіба таке трапляється з людьми?

Пітагор:

Трапляється в хвилини потрясіння.
Не з кожним, ясно. Так із океану
Не кожна крапля здатна вийти в небо.
І все ж виходять. І буває дощ.
Духовний дощ — свята потреба людства.
Тому земні поети і пророки
Виходять у астрал та у ментал.
І це природне явище — так само,
Як випадання краплі дощової,
Що згодом у зернині проросте.

Поет:

А Бог? Де Бог, учителю? Чи, може,
Його немає? Є сама Природа —

Живе в живому. То навіщо Бог?..

Пітагор:

Запитуєш чи стверджуєш, поете?

Поет:

Запитую.

Пітагор:

Тоді, будь ласка, слухай,
Сказати можна так: не Бог — Природа.
Але тоді, коли Природа — Бог.

Поет:

Ну, це вже гра словесна.

Пітагор:

Ні, поете.
Не гра, а істина. Бо є Монада.
Та вища сутність всіх речей і явищ,
Без котрої ні світу, ні людей.

Поет:

Відомо, Пітагоре: ти уперше
Це слово вжив. А що за ним стояло —
Того сьогодні вже ніхто не знає.
Число та Слово? Просто одиниця?
Але ж Число і Слово — це не плоть.
Якщо ж ти й простір плоттю називаєш...

Пітагор:

Не просто називаю — це реальність.

Поет:

Матерія? Реальність об'єктивна?

Пітагор:

Є сенс у цих словах — хай буде так.

Поет:

Що здатне вдіять слово проти плоти?
Граніт не можна розколоти словом.

Пітагор:

Але ж його розколює зернятко.
Плоть паростка і мертва плоть граніту —
Де їм зрівняття у силі й моці?
А паросток, дивись, перемага.

Поет:

Ти ж сам казав, що мертвого немає.
Тепер зненацька омертвив граніт.

Пітагор:

Це лиш порівняння. Ніщо не мертво,
Крім простору самого...

Поет:

Простір мертвий?
Та це ж матерія!

Пітагор:

У тому й суть.
Цю мертву плоть живе зернятко духу
Зсередини зуміло розколоти —
Лише тоді з'явилася Монада,
Яка у центрі. Всесвіту живе.

Її не гріх, поете, звати Богом.
Та є межа, є міра і для неї.
Отож вона — Природа водночас.
Бог і Природа — вічний Пан і Тео
В єдиній сутності, в Числі одному —
І через те Число стоїть над світом.
Воно переливається у Слово,
А Слово — це однаково, що Дух.

Поет:

Матерія чи дух — що з них первинне?

Пітагор:

Первинний простір. Але простір — мертвий.

Це ж бо і є ота найперша плоть,

Яку ти звик вважати пустотою.

Холодна, чорно-гаспидна безмежність.

Той моноліт, що був би безжиттєвим,

Якби у ньому не з'явилась іскра.

Якщо бажаєш — запиши рівняння.

У вас тепер є точні еталони —

Додаток до Всесвітнього Числа.

Секунда й сантиметр — земні поняття,

Але твої сучасники навчилися

Розмірності Монади Світової

До видимих об'єктів прикладати.

Це лиш емпірика — Святий Вогонь,

Захований в кайдани еталонів.

Ні, я не ворог емпіричних знань.

Та їх замало для людського духу.

Тим часом мій шестикрилий дух, носій мого космічного «я», побачив спалах, що осяяв небо. А за якусь мить на чорному тлі неба з'явилася формула, написана білим полум'ям:

$$\Gamma_0 = \frac{C_{\phi y}}{c^3} = \frac{h_y}{F_{\text{MON}}}$$

Потім іще:

$$F_{\text{MON}} = \frac{c^4}{G}$$

Досі я нічого не тямив у фізиці, не розумів і не любив формул. І головне: жодної формули не міг запам'ятати. В далекі шкільні роки вчитель фізики ледь-ледь натягував мені трійку. Алеж ці формули я запам'ятав назавжди — вони вкарбувалися в мою пам'ять, наче були випалені на скрижалях Мойсея.

Монада, яку я називаю Пітагором, вібрувала десь не-далеко — її променеві вібрації нагадували звуки людського голосу.

Пітагор:

Запам'ятай: гравітаційна стала
В добутку не енергію фотона ($C_{\phi y}$).
Квант простору — той радіус найперший,
Який відповідає сталій Плянка, (r_0).
А формула остання — це є Сила,
З якої перша іскра народилась (F_{MON}).
Не вимага пояснень швидкість світла (c).
Ну, словом, тут ми маємо Монаду —
Її народження із небуття.
Перекажи це людям, котрі палко
Земне тяжіння прагнуть квантувати,
Щоб витворити фізику єдину.
Нехай квантують — хто їм заважа?
Для мене всі ці формули — умовність.
Та є реальність — променева Сила,
Що породила світ. Я по-земному
Її записую — перекажи!..
Вона та сама всюди — в електроні,
На межах Галактичної Монади,
І навіть там, де думання Потужне
Галактикам далеким надсилає
Із власних надр Монада Світова.

Поет:

У неї також радіус існує?

Пітагор:

У Світової? Так, це «чорна дірка».

Поет:

Виходить, «чорна дірка» є Монада?
Це ж нісенітниця. Не може бути!

Пітагор:

Не я це вигадав... Скажи, ти здатний
Розсунуть Всесвіт?

Поет:

На таке не здатний.

Пітагор:

Але ж ти розсуваєш! Бо усе,
Що має масу — розсуває Всесвіт.
А маса є лиш там, де є Монада.
І Сила їй потрібна лиш для того,
Щоб Всесвіт розсувати.

Поет:

Щось чудне.

Куди і як безмежність розсувати?

Пітагор:

Безмежність мертва, друже. А Монада
Нагадує голівку шампінйона,
Яка асфальт собою розсуває.
На неї тисне чорний, мертвий простір.
Вона ж своєю Силою повинна
Живий Вогонь від смерти захистити.
Як він помре, тоді не буде світу.
Лишиться мертва темрява усюди.
Та світ уже ніколи не помре!

Моя рука записала іще одну формулу:

$$F_{\text{MON}} R_{\text{MON}} = M c^2$$

Добуток Сили Монади на радіус Монади є енергія.

Звідси можна виснувати, що гравітація — це наслідок тиснення з боку світового простору. Складається враження, що земна куля, наприклад, не володіє ні масою, ні енергією — вся її маса зосереджена в Земній Монаді, що не більша за

виноградину. Зате Галактична Монада має в діаметрі триста мільярдів кілометрів — в ній можна вмістити всю сонячну систему. Густина тут мізерна. Всі фізичні дії відбуваються на швидкості світла. Це означає, що в межах Галактичної Монади немає ні атомів, ні електронів, бо на швидкості світла вони неможливі. А що ж там є? Є Плазма, Що Мислить, Живий Вогонь. Велетенський Мозок нашої Галактики. Саме звідси й й чув Голос Пітагора...

Я мимоволі перехрестився. Це помітила та, що була моєю дружиною. Літфондівський психіатр не забарився. Про те, що я писав якісь формули й хрестився (отже, психічно хворий!), потім з'явиться власноручне свідчення навіть у моїй "кримінальній" справі. Правду кажучи, мій "кримінал" починався саме в оцих формулах.

4. Вихід із нірвани

Яка енергія! Яка в душі могутність!
Чому в мені живе це відчуття?
А чи космічних думань самотність
Когось привабить за мого життя?

І серце часом краяла зневіра:
Начальство вбивчу присилає вість —
Мов то були страшні обійми звіра,
Що має знак:

666.

Я вже не знав, що сталося зі мною:
Чув голос Пітагора, чи не чув?
Здавався сам собі його луною:
Ось вивільнюсь від тіла й полечу.

Та не летів — лише собі на горе
Ледь не потрапив у лікарню ту,
В якій живуть Ісуси й Пітагори
В епоху недовірливу й круту.

Мені було ясно: від гравітації чекають того, чого в ній немає, але не бачать того, що в ній є. Покищо мало хто усвідомлює, що в проблемі тяжіння значно більше метафізичного, ніж фізичного. Ось наприклад, як можна записати закон всесвітнього тяжіння:

$$F = \frac{F_0 r_1 r_2}{R^2}$$

Тут r_1 та r_2 — радіуси Монад, F_0 — Сила Монади, R — відстань між Монадами. Поміж цими записами і записом Ньютона можна поставити знак рівності. Алеж у моєму записі немає речовинних мас — є тільки сили й радіуси. Отже, зникає облудна видимість, котра була абсолютизована — і через те завдала людському мисленню дуже великої шкоди. На авансцену виступає сутність: тільки простір і Сила — більше нічого! Все інше (передусім самі тіла) — комплекси відчуттів. Метафізика, що виростає на ґрунті фізики! Сьогодні люблять казати про стики наук. Оце ж і є стик — в найбільшому, найголовнішому! Стик фізичного й метафізичного... Або такий приклад. Нещодавно з'ясувалося, що в надрах Сонця термоядерних реакцій немає: звідти не випітають нейтрино. Та чому ж Сонце світить? Чому світять зорі?..

Ось відповідь:

$$P_0 = \frac{M_0 \mathcal{L} v}{R_{\text{гал}}}$$

Пояснюю величини:

P_0 — так звана сонячна постійна.

M_0 — маса Сонця.

$\mathcal{L}$ — гравітаційний потенціал на видимій поверхні Сонця.

v — швидкість руху Сонця навколо Галактичної Монади.

$R_{\text{гал}}$ — відстань Сонячної системи від Галактичної Монади.

Глибоко певен: чим точніше буде обчислено $R_{\text{гал}}$ тим

ближче ми підійдемо до сонячної постійної. Зорі світять тому, що перетинають силові лінії Галактичної Монади. І зрештою тому, що простір — це плоть, а не порожнеча, як дехто вважає.

Сонячна постійна — фактично не постійна: Сонце то прискорює свій рух, то уповільнює його, бо орбіта Сонця — витягнутий еліпс. Якщо гравітаційна теорія світіння зірок правильна, то протягом галактичного року клімат на земній кулі має різко змінюватись. Але ж саме так це й відбувається насправді!..

Наведена формула здатна також пояснити, чому Юпітер випромінює енергії більше, ніж отримує від Сонця. Та й чого тільки не здатна пояснити Монада! Вона майже нічого в Природі не лишає без пояснень. Не дає пояснень хібащо на одне питання: як пояснити саму Монаду, щоб у неї нарешті повірили?..

5. Фортеця Світла

Насолоди такої
Вам, люди, не взнати довіку!
Варто це пережити —
А там хай беруть і ведуть
По дорозі страждань,
Де знущання й торттури без ліку,
Де кривавим хрестом
На Голгофі
Кінчається путь.

Всесвіт став моїм домом:
Я весь його бачив і бачу.
Це щось більше, ніж те,
Про що звикли казати:
Злиття.
Хто спроможний віднині

Зламати гартовану вдачу,
Якщо я тепер знаю:
Попереду Вічне Життя?

Та й не це мене тішило:
Хай егоїсти і сноби
Особисте безсмертя шукають.
У мене від іншого щем:
Кожна зірка й травиця —
клітини моєї особи.
Я існую усюди —
Мов справді розлився дощем.

Птах у небі — це я.
Хвиля в морі —
Це хвиля на серці.

Білі хмари...

І сонце, і вітер, і грім...
І пшениця, і жито...
І навіть плотвиця в озерці —
Все це іскри життя,
Котре є особисто моїм.

І тягнулася думка туди —
В Галактичну Монаду.
То, по-вашому, Бог —
«Чорна дірка»?!..
Добродії фізики, ні!
«Чорна дірка» — для вас,
Бо над нею ви втратили владу.
Але ж є ці «дірки»
В Сонці, Місяці —
В кожному зерні.

Окрім «чорних дірок»,
Виявляється, в світі немає
Порошинки найменшої.

Всюди вони — ці «дірки»...
Це — Субстанція, Дух.
Це — та Сила, що Всесвіт тримає.
Це ж Монада!
Малі та великі Монади —
Не вгаслі зірки!

Єрогліф Природи,
Невірнo прочитаний вами,
Та ви правильно кажете:
Ось та остання межа,
Де ще фізика здатна
Числом і скупими словами
Повести нашу думку —
Неначе по лезу ножа.

А в глибинах Монади
Кінчається фізика — годі!
Там царює Душа Світова.
І ніякий Айнштайн
З полум'яних глибин,
Що живуть в герметичній природі,
Про ту Плазму, що Мислить,
Для нас не добуде вістей.

Там — Субстанція.
Там
Ті духовні підмурки живого,
Що зсередини Всесвіт будують —
Від точки, від Я.
Ані краю-кінця
В чорно-гаспидного,
Світового
Бездуховного хаосу...
То не жива течія.

Справжній Всесвіт —
Лиш те,

Що обжито зсередини Духом.

Він — конечний...

Він — сфера у сфері...

Він — Бог...

... А тим часом

Життя на планеті

Безжалісним рухом

Мене крутить отам

Де не ждати мені перемог.

Я простягаю руки туди,

Де живе Галактична Монада.

Це — Столиця

Держави Христової,

це

Велетенська фортеця,

У котру Іудина зрада

Не вповзла, щоб і там

Потьмарити Христове лице.

Ген комети летять —

А мені видається:

То коні,

На яких виїжджають звияжці

Із кованих брам.

Зорі в їхніх шоломах,

Свобода у їхнім Законі.

Всесвіт — поле для вільної праці,

Домівка і храм.

Поспішайте, звияжці Монади,

Бо в темряви є свої слуги.

Світла повні шоломи

Пролийте у наші краї.

Розпадуться колючі дроти,

На кордонах зростуть лісосмуги.

Солов'ї прикордонникам
Прийдуть на зміну —
Мої солов'ї.

28. V.—4. VI. 1978. Мордовія.

ПІСЛЯМОВА

Я роками шукав слова про Монаду і водночас боявся його. Боявся, що слово моє не зуміє відтворити того великого, святого, що я пережив, пізнав, передумав. Пробував заговорити науковою мовою, але мої статті не привернули до себе уваги. Цілком можливо, що вони були незрілі. І ось нарешті заговорив віршами. Правду кажучи, це сталося несподівано для мене: про Монаду я ніколи не збирався писати поему. А через тиждень після закінчення поеми в московській газеті «За рубежом» (ч. 24, 1978) з'явилось повідомлення під заголовком: «"Чорна дірка" в центрі велетенської галактики?» Ось текст цього повідомлення, передрукованого з лондонської газети «Нью сайєнтист»:

Протягом багатьох років вчені різних країн теоретично передбачали існування так званих «чорних дірок» — надгустих утворень речовини, сила притягання котрих така, що не дозволяє вирватися із них навіть світлу. Астрономи національної обсерваторії в Кітт-Пікке (штат Арізона) виявили «чорну дірку» в центрі велетенської галактики «М-87». Вони зафіксували темний об'єкт дуже високої густини, маса котрого в 5 млрд разів більша від маси Сонця.

Майже одночасно астрономи з обсерваторії на горі Паломар (штат Каліфорнія) зареєстрували в ядрі галактики світіння такої яскравості, яку можуть дати лише зірки «стягнуті» до купи гравітаційною силою колосальної маси речовини, що міститься в їхньому центрі. Каліфорнійські вчені передбачають, що такою масою може бути «чорна дірка», котра своїми розмірами перевершує Сонячну систему.

Густина речовини в ній повинна бути така, що кілька кубічних сантиметрів її «важать» близько мільярда тонн...

Мабуть, не варт пояснювати, що це ж, власне, і є той самий об'єкт, котрий у моїй поемі виступає в ролі Галактичного Суб'єкта. Монада нашої Галактики схована від нас за густою пиловою хмарою — інакше ми б давно вже познайомилися з нею. Та ось відкрила своє обличчя Монада іншої галактики. Дивлячись на неї, ми можемо уявити нашу Галактичну Матір. Слід зауважити, що вона разів у десять могутніша від Монади, котру відшукали вчені в галактиці «М-87».

Але тут виникає ось яке запитання: невже Галактична Монада володіє такою фантастичною густиною? Якщо це справді так, тоді дуже важко уявити її в ролі Плазми, що Мислить. Навпаки: це має бути щось мертве, бездушне, бо одухотвореність в нашій уяві (і не безпідставно!) пов'язана з легкістю, розкованістю. У прозових відступах «Метафізичної поеми», кажучи про Монаду, я твердив: «Густина тут мізерна» І раптом: в кількох кубічних сантиметрах близько мільярда тонн!..

Звісно, читач більше схильний повірити астрофізикам, ніж поетові. І все ж я повторюю: не мільярд тонн, а всього лише 0,0025 грама в кубічному сантиметрі. Така має бути густина «чорної дірки» в галактиці «М-87». А наша Галактична Монада володіє іще меншою густиною: $0,000016 \text{ г/см}^3$. Це, звичайно, не речовина, а Плазма. Тут немає жодної структури — ні атомів, ні електронів, ні квантів. Час існує лише у формі вічності. Схоже на те, що в діаметрі, який перевершує діаметр Сонячної системи, відсутні всі відомі нам фізичні закони. Більше того: ми взагалі не можемо сказати нічого певного про форми руху в глибинах Монади. Можна сказати лише одне: якби там був рух, то він мав би відповідати швидкості світла. Це зумовлено гравітаційним потенціалом: c^2 . Проте цілком можливо, що гравітаційний потенціал тут лишається тільки потенціалом, а реальний фізичний рух у Монаді відсутній. І взагалі фізика тут кінчається — для неї нема відповідного ґрунту. Отож вельми непереконливо зву-

чать запевнення атеїстів: для Бога ніде не лишається місця. А що ви скажете стосовно центрів галактик? Адже ж Галактичний Мозок, що за своїм розміром перевершує Сонячну систему — хіба ж це не Бог? Далі: які є докази, що Світова Монада — не об'єктивна реальність, а вигадка? Сучасна космологія вчить: Всесвіт володіє кінцевою масою. Космологи навіть пробують вирахувати цю масу: 10^{56} г. А там, де є маса — є Монада. Це неминуче.

Тепер доведеться зайнятися розрахунками, щоб показати: шановні астрофізики помиляються — центри галактик вельми розріджені. Фактично там немає і не може бути речовини, бо на швидкості світла вона неможлива. Алеж це не заперечує наявності велетенської маси! Справа в тому, що маса — не обов'язково речовина. Маса — це наслідок Сили, що діє на стискання. Сила є — отже, й маса є. А речовини, котра володіє фантастичною густиною, може й не бути — є Плазма, що Мислить. На перешкоді до розуміння цих явищ досі була відсутність уявлень про Силу Монади.

Щоб довести неможливість речовини в центрі галактик, нагадаємо формулу гравітаційного радіуса, на підставі якої виник теоретичний модель «чорної дірки»:

$$R_{\text{Гр}} = \frac{GM}{c^2}$$

Тут G — гравітаційна стала, M — маса, c — швидкість світла. Я міг би притягнути до цієї розмови деякі власні формули, алеж мені ясно, що вони покищо не користуються довірою. Отже, я обмежуюсь наведеною вище формулою, без котрої нема сучасної космології: саме на гравітаційному радіусі засновані всі без винятку космологічні судження та розрахунки.

Уважно придивімось до цієї формули: вона побудована так, що довжина радіуса залежить від маси. І навпаки: маса залежить від радіуса. Отож, коли відомо, що маса «чорної дірки» в центрі галактики «М-87» у 5 млрд разів більша від маси Сонця, нам легко вирахувати гравітаційний радіус цієї

так званої «дірки»

Маса Сонця становить $2 \cdot 10^{33}$ г. Отже:

$$2 \cdot 10^{33} \cdot 5 \cdot 10^9 / \text{п'ять мільярдів} = 10 \cdot 10^{42} \text{ г} = 10^{43} \text{ г.}$$

Гравітаційний радіус «чорної дірки» буде:

$$6,67 \cdot 10^{-8} \frac{\text{см}^3}{\text{г} \cdot \text{сек}^2} = \cdot 10^{43} \text{ г}$$

$$R_{\text{гр}} = \frac{9 \cdot 10^{20} \text{ см}^3 / \text{сек}^2}{20 \text{ см}^3 / \text{сек}^2} \approx 10^{15} \text{ см}$$

Зауважимо: він виявився значно меншим, ніж гравітаційний радіус нашої Галактики, котрий становить $1,5 \cdot 10^{16}$ см. Мушу нагадати, що всю масу будь-якої системи слід бачити в її центрі. Отож, якщо маса нашої Галактики становить $2 \cdot 10^{44}$ г, то всю її й належить вписувати до формул, хоч ідеться лише про Галактичну Монаду. Фізична якість Монади саме в тому й полягає, що вона є динамічним відображенням всіх без винятку мас цілої системи. Так, скажімо, люпа фокусує променеву енергію. А по суті — те й друге — цілком тотожні явища. Люпою для Галактичної Монади є сам світовий простір. І так само для Сонця, для земної кулі, для електрона — бо всюди є своя Монада. Фактично окрім Монад, у світі є лише мертва плоть гаспидно-чорного, необжитого Світлом простору, який ми називаємо темрявою. І нічого більше!..

Маючи радіус «чорної дірки», легко вирахувати її об'єм:

$$V = \frac{4\pi R^3}{3}$$

У нашому випадку величину π і трійку знаменника можна скоротити — тоді формула виглядатиме зовсім просто:

$$V = 4 \cdot R^3 = 4 \cdot 10^{45} \text{ см}^3$$

Звідси отримуємо густину «чорної дірки», котру вчені побачили в центрі галактики «M-87»:

$$\rho = \frac{M}{V} = \frac{10^{43} \text{ г}}{4 \cdot 10^{45} \text{ см}^3} = 0.0025 \text{ г/см}^3$$

Ось вам і мільярд тонн! Запевняю читача: в розпорядженні астрофізиків для моделювання «чорних дірок» немає інших формул, окрім наведеної мною. Як же могла з'явитися ця фантастична помилка? На мій погляд, вона обумовлена суто психологічними чинниками. Протягом багатьох років було вироблено певний стереотип: у надрах зорі "вигоряє" водень, опір світлових квантів поступово падає — і нарешті настає гравітаційний колапс. У невеликому радіусі виникає надзвичайно густе речовинне утворення — «чорна дірка». Її можна назвати трупом колись живої зорі. Якби, наприклад, коляпсувало наше Сонце, то радіус «чорної дірки» становив би не більше десять кілометрів. Або навіть менше...

Далі сталося таке: термоядерна теорія світіння зір відмерла, а теорія «чорних дірок» лишилася. Отож фізики, не вдаючись до пошуків нового моделю, використали готовий образ і його в незмінному вигляді перенесли в центри галактик. Фізики навіть не помітили, що збільшення радіуса тягне за собою зменшення густини. Вийшло так, що «чорна дірка» перевершила розміри Сонячної системи, а її густина лишилася тією, якою вона була в кілометровому радіусі.

Цю помилку я не вважаю чимось випадковим. Більше того: я був до неї готовий. На мій погляд, без правильних уявлень про Силу Монади така помилка стає майже неминучою. Ще за рік до арешту мені випало дискутувати з відомими астрофізиками стосовно центру нашої Галактики: вони вперто тягнули туди труп вгаслої зорі — «чорну дірку». Я намагався довести, що тут ми маємо зовсім іншу якість. Монада не дірка, передусім тому, що вона не поглинає енергії, щоб передати її якомусь фантастичному «сусідньому» просторові, котрий, мовляв належить уже «іншому» Всесвітові. О так! У випадку з «чорними дірками» фантасти перевершили самих себе, а фізики перевершили фантастів. Насправді ж зорі дістають свою енергію із центру Галактики — від Монади. Щоправда, монада у свою чергу також виникає

внаслідок інтегрування енергії всіх без винятку фізичних систем. Кожний атом, кожна зоря знаходять своє відображення в глибинах Монади — без них вона неможлива. Ми можемо сказати: Бог без нас неможливий так само, як і ми без Бога. Але мені не вдалося переконати фізиків: стереотип, що утвердився на світовому рівні, володіє потужним гіпнозом. Ось чому в останньому розділі «Метафізичної поеми» я сперечаюся з фізиками, хоч повідомлення про Галактику «М-87» я тоді ще не читав.

Звичайно, така густина, яка приписана центрові цієї галактики, — це щось справді сенсаційне. Та якщо треба приголомшити читача, то в нашому розпорядженні є для цього іще разючіші приклади: Земна Монада (гравітаційний радіус 0,5 см) має густину 10^{22} тонн см. Алеж саме тому ми про неї й не кажемо: Плазма, що Мислить. Може, щось відчуває. І напевне відчуває. Та не вона є нашим Творцем: Земля лише надає арену, на якій відбувається Космічна Дія. Роля Земної Монади у формуванні біосфери доволі пасивна. Біосфера — явище не земне, а космічне.

Ось, на мою думку, те, що я мусив додатково пояснити у своїй післямові. Звісна річ, це ажніак не завершення розмови про Монаду — це тільки її початок.

М.Р.

16. VI. 1978

ПОБАЧЕННЯ

(Поема)

1

На градуснику — мінус сорок п'ять.
Птах падає, згорнувши мертві крила.
І ніби дослухаються світила,
Як промені, ламаючись, дзвенять.

Ні звіра, ні людини... Тільки ти
Кружляєш у мордовській сніговиці.
Здається, вимерли дерева й птиці —
Позалишались вишки і дроти.

Та вітер, що пронизує до жил
І змушує відчуті в ці години
Беззахисність планети і людини
Перед свавіллям хаотичних сил.

Немов би хтось на шмонах поздирав
З планети одяг, щоб її, небогу,
Погнати в темну, крижану дорогу —
Засвистану без захисту і прав.

Іржаві металеві шпичаки
Їй повпивалися у біле тіло.
О, як їй, безталанній, заболіло —
Чи здатні відчувати це зірки?

Чи їм втямки, як чудо із чудес —
Людську істоту на собі носити,
Терпіти підлих, годувать неситих,
Що прагнуть Бога вижити з небес.

Ти йдеш по шпалах. Ще нема знаття,
Що тут під кожною лежать вкраїнці.
(Історія на золотій сторінці
Їх, лицарів, поверне з небуття!).

А зовні копія як копія —
Хібащо, може, позабута Богом.
Ти думаєш: поза яким порогом
Тебе, наморену, зустріну я?

І скільки нам дадуть — Чи три доби,
Чи ні одної?
Бо й таке буває...
Для когось в грудні ночі прибуває
А в нас як прибуває,
То журби.

2

Дозволь, моя люба, тебе роззуть,
Руки і ноги твої відтерти
В кімнаті, де тіні мерців повзуть,
Де в стінах мандрують
Атоми смерти.

Атоми тих, що давно в землі.
Тіні отих, що повзуть туманом
Там, де чатують вівчарки злі
Попід смертельним парканом.

Цитьте, прокляті
Тю-тю, не гарчіть —
Ліпше вартуйте Харонові весла.
Твій поцілунок чомусь гірчить —
Що ти мені на губах принесла?

Тіло твоє не забуло мене?
В наклепів, знаю, отруйне жало.
Як мені серце навчить дурне,
Щоб на плітки не зважало?

Там, де дозують повітря ковток,
Де розліноване в клітку небо.

Скільки наслухався я пліток —
Чорних пліток про тебе!

Голубоокий гебіст-капітан
Їх до світанку нашіпував радо.

Знають:

впаду, мов осінній каштан, —
Тільки повірю у зраду.

Знають: живлюся твоїм теплом

А як тебе не буде —

Схожі на дерево з чорним дуплом
Стануть поетові груди.

3

А цур їм, пек —

Отим рудим вівчаркам.

Я хочу тіло бачити твоє.

Це ти, кохана, чи ранкова хмарка?

Над ліжком чисте сяєво встає.

Благаю мовчки: будь скупа і строга

Нікому не даруй ні промінця.

І думаю про тебе та про Бога:

Без нього неможлива врода ця.

Неначе й справді не було розлуки —

Ти плещешся, мов хвилька золота.

Які, кохана, в тебе ніжні руки

І як у мене серце вироста!

Немов би світлий дух приходить з неба.

Словняє груди подихом добра.

Я поза дротом лиш тому,

Що треба —

Для Сонця...

Для Говерлі...

Для Дніпра...

Повір мені: я вистою, зумію —
Аби спокійною була душа.
Кинь ласе яблуко в очиці Змію,
Який тебе підступно спокуша.

Не вмере Дніпро. І ми не повмираєм.
Засяє сонцем неба синій дах.
І стане Україна справді раєм —
Лиш Змія не викохуйте в садах!

4

Корінь мій — ти. Наче пісня нетлінна,
Ти принесла мені славу й снагу.
Вслід за тобою ішла Українв —
Тяжко ішла по мордовським снігу.

Ось вони, рідні озера та луки,
В синім добрі солов'їних ночей.
Все, як було до тієї розлуки,
Котра поклала межу для очей.

Все, як було: і лелеки, і лосі.
Трави по груди, ромашки в лугах.
Чарка в неділю, як повелося.
Пісня під вербами на берегах.

В лузі пасуться телята й корови.
Між ясенами — дорога в село.
Наші прогулянки, тихі розмови...
Ні, я не хочу,
Щоб так, як було!

Ні, я не хочу.
Бо поруч із нами
Завжди стояла істота ота,
Котра цікавиться думами й снами —
Сита,

    п'яненко,
Безбожно свята.

Все їй покірне —
І люди, й лелеки.
Дім романіста й звірине кубло.
Рідна Україно! Кохана, далека...
Ні, я не хочу,
Щоб так, як було.

Вживу. Вистою.
Не покорюся —
Навіть якщо не побачу Дніпра...
Люте гарчання у завірюсі.
Стукіт у двері.
— Прощаюсь. Пора.

5

Хоч мить іще,
Хвилину...
Півхвилини...
Спиніться, літаки і поїзди!
Ущерть позамітайте, хуртовини,
Усі дороги,
Що ведуть сюди.

І звідси теж.
Бо це нелюдська справа —
Тебе відняти від мого ества.
Чи люди у зірок спитали права?
І як на зло —
За тиждень до Різдва.

Авжеж на зло!..
Холодним склом залито
Між нами світ —
В морозах, у диму.
Сам сатана
Із душ здирає мито —
І ми покірно
Платимо йому.

Він нас роз'єднує,
Щоб наша сила
З окреможестей
Не склалася в одну...
Коли ж тепер,
Моя голубко мила,
Я знов тебе
До серця пригорну?

Коли ж ти,
Схожа на ранкову хмарку,
Мене зігрієш сяйвом золотим?
— Р-р-рік, р-р-рік р-р-розлуки —
Гайвороння карка
Вгорнулось сонце
В рудуватий дим.

Востаннє помахала
Із-за дроту —
І розом з сонцем
В небосхил пішла.
Кристаллами лягає
Пара з рота.
Вмерзає в простір
Снігова імла.

А я молюся.
Серце — свіжа рана,
Яка нелюдський біль
В собі збере.
Боли мені!
Звучи в мені, кохана —
І дріт оцей
Не виживе,
                    помре.

Мете над дротом
 Віхола розлуки.
 Та в мить,
 Коли порідшає імла,
 Я бачу:
 Ти, кохана, білі руки
 До мене

над лісами
 Простягла.

Літа скорботи
 Змусили достоту
 Переконатись:

доки ми живі,
 Нас двоє (ти і я!) —
 Одна істота,
 Одна особа,
 а не різних дві.

І це не просто образ,
 Це — природа,
 Глибинна суть

людей,
 дерев,
 зірок...

Ген Шлях Чумацький
 Кличе нас до броду,
 Де плине вічність —
 Не тюремний строк.

Неначе сніг,
 Порозгрібавши зорі,
 Іду,

вдивляючись в живі світи,
 Ось двоє серед неба
 в непокорі
 Стоять обнявшись...

Глянь:

це я і ти.

Ми — дві зорі,
Що кидають проміння,
Яке життя продовжує
В лісах.

А ті,

розлучені, —

Лише насіння
Світил,
Що поєднались в небесах.

Бо для живих світів
Жіноча врода —
Однаково,
Що для пустель вода.
Бо ми —

два ока,

Котрими природа
Довкіл
Творіння власні огляда.

Коли б і нас, небесних, розлучили —

Загинули б не тільки
Ти і я:
Не вийшло б сонце
На альпійські схили,
Спинилася б
Дніпрова течія.

В підземний світ
Ельбрусу та Говерлі
Попадали б
Вершини снігові.
Кати й тюремщики —
І ті б померли,

АДАМОВЕ РЕБРО

(Поема)

...Коли чиниш недобре, то на тебе
гріх чигає в порозі, щоб спокусити;
ти ж мусиш панувати над ним.

Книга Буття, гл. 4

1

Отам, де слово тілом ще не стало,
Де душі линуть Богові навстріч;
Де на початку виникає гало
А вже із нього виростає річ, —

У віколомну зоряну годину,
Незримих душ обстеживши рої,
Бог вибрав душу, щоб створить людину,
І повагом напучував її.

Бог:

Тебе ми, щира душе, обираєм
Для втілення —
Готуйся у політ.
Ти підеш в пекло, котре зробиш раєм.
То буде світ земний —
Зелений світ.

Щоб кров твою не висушила туга,
Щоб завше почуватись у добрі,
Візьми собі радника і друга —
Він житиме у тебе на ребрі.

Шануйся, бо для першої людини
Я власний образ вам, земним, віддам.
Иди, твори, мій ангел двоєдиний —
В одному тілі Єва і Адам.

Ви єдності двох сил подоба строга —
Те, чим в житті насичене усе.
Ви є святе наближення до Бога,
Що двоєдиність
У собі несе.

Живіть і ви, як я —
Святі, розкуті.
Хай обмине вас темрява лиха.
Хто поєднався в двоєдиній суті —
Для того вже ні блуду,
Ні гріха.

Лети, Адаме. Вірю, що зуміє
Твоє ребро врости в зелений край.
Вам треба вигнати з планети Змія —
Лише тоді на Землю прийде рай.

...І полетіли дві душі небесні
Туди, де на планеті голубій
Біліють зими, зацвітають весни —
А над усім живим панує Змій.

На променевих крилах прилетіли
Вони на Землю в надвечірній час.
А де і як вселилися у тіло —
То вже не має значення для нас.

2

Після небес, де дух живе без плоти,
Де душі з простору беруть снагу,
Як гірко раптом вгрузнути в болоті,
Відчувши рук і ніг жахну вагу!

Потрібна сила м'язів та відвага,
Щоб в простір тіло кинути своє.
Та все ж тут є приємна перевага,
Яку система образів дає.

У небі лиш абстракції,
Тут — речі.
Тверда подоба думки, котру ми
Мацнути можемо, піднять на плечі,
Піти на неї власними грудьми.

Після абстрактних дум
Це так незвично!
Повільно бачення до барв звика.
Алеж поглянь, Адаме, як велично
Поміж деревами тече ріка!

В долині серед гір дзвенять цикади.
На хвилях промінь сонця виграє.
Тварини, птахи і повзучі гади —
Усе твоє, Адаме,
Все твоє!

Лиш накажи — і з'явиться до тебе
Ватаг слонів чи мавп'ячий ватаг.
І полетить аж ген до краю неба
З твоїм наказом прудкокрилий птах.

У лузі квітка і рибина в морі —
Це твій, Адаме, неподільний дар.
І ти безсмертний, як боги та зорі,
Єдиний цар земний —
Природи цар!

Отак вони радіють, новосельці,
Плодам солодким та хмільним медам,
І, знаючи, що Бог живе в веселці,
До неї руки підійма Адам.

Він славить Бога — і понад садами
Животворяще сяєво встає.
А Бог із хмари запитав Адама:
— Тебе почув. Та де ж ребро твоє?..

Лише тоді Адам згадав про душу,
 Яку ще треба радості навчить:
 Коли він оглядав річки і сушу —
 Мовчала Єва.

І тепер мовчить.

Безрадісно мовчить і сіє смуток:
 Не милі їй ні ріки, ні гаї.
 І світ земний для неї не здобуток —
 Бо втілення не радує її.

Господь розгнівався: — Моє творіння
 Не до вподоби Єві?..

А вона:

Ти, Господи, рослинам дав коріння
 І живоплідну благодать зерна.

А що ти дав мені?... Дав чоловіка.

Його рука — це є твоя рука.
 Його нога служитиме довіку
 Тобі —

живої істини дочка.

Єва:

Я навіть не рослина, бо не маю
 Ні листя, ні коріння.

Я — ребро.

Я нутрощі Адамові тримаю —
 Яке ж то, Господи, гірке добро!

Благаю: дай мені своє обличчя.
 Дай руки, ноги...

І зроби, щоб я

Була, немов земля, що в лоно кличе
 Насіння, котре цвітом забуя.

Бог:

То мука, Єво. То велика мука —
Родити...

Єва:

Я жадаю мук!

Бог:

Чи раптом не заблудиш, ніби сука,
В чуже кубло від чоловічих рук?

Як зрадиш чоловіка — зрадиш Бога.
Сама гріхам не знатимеш числа.
Я так боюсь, щоб ти, бува, небого,
Від Змія-сатани не понесла.

Тобі, Адаме, мислити дієво
Належить —
Ти господар на Землі.

Адам:

Я хочу мати не ребро, а Єву,
Щоб розділяти радощі й жалі...

Адам заснув. А в небі серед ночі,
У товщі сатанинської імпи
Тривожно пломеніли Божі очі —
В них роздуми і сумніви жили.

Упав на Землю скальпель променевиї,
Жіноча постать виникла з ребра...
На ніжно всміхненім обличчі Єви
Ліг мудрий одсвіт Божого добра.

Ген чути сміх в обителі нагірній.
Лиш Богові невесело було:
Він на півнеба у зорі вечірній
Нахмуриє затуманене чоло.

4

Адам і Єва, мов маленькі діти:
Ще розуміння статі в них нема.
Жага, що має світом володіти
В безгрішній плоті лагідно дрима.

Первинно голі, непорочно голі,
Вони не знали ні добра, ні зла.
А за кущем на райським суходолі
Вже виповзав лукавий із кубла.

Це був отой, хто знає таємниці
Всіх перевтілень та земних хотінь —
Той, хто відпивши з райської криниці,
Перетворився на Адама тинь.

Премудрий Змій, він виглядав не змієм —
Його вподобав навіть сам Адам...
Отож ми те з'ясуєм, що зумієм —
А решту на кмітливість передам.

Була і яблуня посеред раю,
І пізнання добра і зла було...
Та я лиш те сьогодні обираю,
Де вічні форми здобуває зло.

Але щоб далі посувати дію
І читачам сказати щось нове,
Заглянемо спочатку в душу Змію,
Де вічний поклик Темряви живе.

5

Втрачаючи дедалі сон і спокій,
Змій лютував —
І це збагнути слід:
Він був господар на Землі, допоки
Людина не прийшла в зелений світ.

Син мороку, ваги і холоднечі,
Змій всім еством ненавидів життя.
Але живе завжди йому до речі,
Як слугувати вміє до пуття.

Була обітниця у Змія строга,
Заради котрої він має жить:
Плянету треба викрасти у Бога
І світло змусити пільмі служити.

Хай зеленіють луки і дерева —
Адже ж це, нене-темряво, для нас!
Так думав Змій...

Коли ж з'явилась Єва —

Збагнув,
Що надійшов для нього час.

Він добре знав: у Бога погляд гнівний —
Оберне в дим Лукавого умить.
Та простачок-Адам такий наївний,
Його круг пальця можна обкрутить.

Спочатку Єву відвести за руку
Туди, де шурхит листя не стиха.
А згодом жінка візьме цю науку —
Як солодко їй буде від гріха!

Була і яблуня посеред раю,
І пізнання добра і зла було...
Алеж коли дівочість відмирає —
Вже не страшним стає для жінки зло.

Вона сама ходитиме слідами,
Які не вберегли її цноти.
О, Змій умів прикинутись Адамом,
Щоб жінку від покути вберегти.

Вона збагне, що то не муж, та згодом
Блуд зробиться природою її.

То цуцики б уже були — не люди.
Отож закону Божого не руш:
Не Бог повинен берегти від блуду,
А мудре світло незрадливих душ.

Коли ж його немає, то не варто
На Бога нарікати...

І тоді

Від блуду не врятує жодна варта
І жоден вирок у земнім суді.

7

Бог не жадав від грішників відняти
Свободу волі та природних прав.
Білявий Авель в лузі пас ягнята,
Чорнявий Каїн переліг орав.

Лише білявий в Господа попросить,
Щоб вітер сходи не спалив ніде —
На поле вранці випадають роси
А срібен дощ під вечір упаде.

Лише білявий випросить приплоду —
Усі ягниці принесуть ягнят.
А звернеться, щоб Бог послав їм воду —
Криниця повна зробиться до свят.

Та скільки не просив у Бога Каїн
Врожаю (не якихось там чудес!),
Його молитва в просторі зникає —
Ні відгуку, ні знаку із небес.

Адам хмурніє — відчува неначе,
Що старший не його спадкує кров.
А мати потай в пелену заплаче —
І первістка свого жаліє знов.

Та якось Каїн викликає брата
На сінокіс і так рече йому:

— Скажи, чому Господь не хоче брати
Від мене жертву в праведнім диму?

Чому бере від Тебе?..

— Я не знаю...

А Каїн знову:

— Брата не ганьби.

Ти, мабуть, ждеш: хай брата обминає

Моє насіння в переддень сівби.

Чого ж у мене так погано родить?

Це ти мені накликав лихо, ти!..

...Тим часом місяць над ланами сходить —

Він бачить, як чубаряться брати.

Точніше: старший меншого за чуба

Вхопив...

А потім — вилами у бік...

Отак прийшла в наш світ найперша згуба —

Кров чоловіка вилив чоловік.

На землю вилив. І дивився з жахом,

Як дух живий із кров'ю витіка,

Як над водою він кружляє птахом

І як несе його сумна ріка.

В туман вгорнулися далекі зорі:

Адам лихого Змія не зборов.

Світилася печаль у Божім зорі —

З землі волала кров,

Невинна кров.

Щоб до кінця віків кривава страта

Людей навчала —

Цю картину зла

(Як брат на вила підіймає брата!)

Твердь Місяця на себе прийняла.

І перші люди, і останні люди,

Шукаючи Буття довічну суть,

Немов пекельний знак страшного Суду,
Тінь злочину у душах понесуть.

Вікам розкажуть пензлі променеві,
Що скоїлось від Євиних утіх.
Отож прислухайся, кровинко Єви:
Волає до небес —
Твій згубний гріх.

8

Кров Авеля волає: — Земле мила!

Не кров'ю сійся і не смертю сходи.
Хай у тобі панує творча сила,
Яку народам дарував Господь.

Я плачу, бо далеко перемога,
Якої ждали гори і лани:
Ти, земле люба, вродиш не від Бога —
Тепер тобі родить від сатани.

О нене Єво, нерозумна нене!
Не я тобі суддя...
Та дух і кров,
Що вбивця Каїн випустив із мене
Несуть в собі стонадцять людських мов.

Народяться народи, візьмуть мови,
Що я нащадкам з хлібом передам.
Алеж не буде злагоди й любови,
Про котрі мріяв батько мій —
Адам...

Змій ворожнечу між людьми посіє —
Кров потече,
Немов іржа з болот.
Царі й тирани будуть перед Змієм
Шукати першості серед пишнот.

Палаци, трони, пишні кам'яниці
Змарнують славу батькову у злі...
І душі марнолюбні, душі ниці
Надовго запанують на Землі.

Листок трави, жива зернина злака
Відступлять перед марністю окрас.
І там, де я святою кров'ю плакав,
Піски пустель нагорне сивий час.

Помре й відродиться убивця Каїн
І сонце добрих не пошле вістей;
І лжепророк народи ошукає —
Покличе до руйнацій та смертей.

Та вже коли на землях і на водах
Заляже чорне Каїна тавро —
Кров Євина відродиться в народах,
Врятує світ Адамове ребро.

Господня справа згинула, бо Каїн —
То був не від Адама пагінець.
Тому й сьогодні віра не зникає,
Що прийде світові жахний Кінець.

Бог не для Змія насадив дерева,
Звірину,птаство й рибу розплодив.
Та є ще кров,
Яку блудниця Єва
Несла в собі —

основа добрих див.

То кров Адамова. Вона влилася
В плоть Каїна, як частка доброти.
Її висмоктують до крові ласі
Нічні вампіри та земні чорти.

Алеж вона тримає покоління,
Дарує соки нивам і садам.
Тому не вмерло Боже повеління,

Що згине Змій
І оживе Адам.

Він оживе,
Як вимре кров гадюча
І заздрість Каїна, і Євин гріх.
І понесе понад землею туча
Госпадне Слово та любов для всіх...

Коли ж це станеться? Коли від Бога
На Землю прийдуть Слава і Добро?
То буде остаточна перемога,
Яку несе Адамове ребро...

Алеж стривайте: де його шукати?
Картину вбивства Місяць зберіга.
Є тіло Авеля, є постать брата,
Є вила Каїна й важка нога...

А де ж ребро?.. Святе ребро Адама
Шукайте в обрисах метериків.
Земна людина власними слідами
Його виказує серед віків.

Степи і гори, череди бізонів,
Рев Ніагари в росяній імлі.
І пахне у грозовому озоні
Майбутнім людства на Новій землі.

На метерик вінцем Нової ери
Уже гряде Адамова пора.
І випнулись до неба Кордільєри,
Неначе Божа грань того ребра.

Із кожного народу по краплині
Там Бог зібрав усього людства кров,
Щоб зрештою перемогла в людині
Свобода,

Гідність,
Розум і Любов.

Щоб лицарі залікували рани,
Звільнилося поетове перо...
Гудуть вітри, вирують океани —
А з них росте
Адамове ребро.

9-16. II. 1979

ЗЕМНИЙ ГІСТЬ

1

Геть зникла за сувоями імли
Пора дитинства, мов ріка далека.
О, та капуста, де мене знайшли,
І ти, казковий, неземний лелека!

Насправді ж так це сталось: я летів,
Загорнутий в космічну павутину.
Я світ шукав, де механізм чуттів
Настроєний на сферу речовинну.

Не на проміння — на речовину:
На мінерал, на грудочку породи...
Душа моя впізнала твердь земну —
І я упав на клич земної вроди.

А потім інша пам'ять ожила:
Скотившись поза тин, поза садибу,
Я, п'ятилітній хлопчик, край села
Рядниною ловлю у річці рибу.

Гойдаються у плавнях комиші,
Ховаючи в собі жаскі глибини...
Як радісно зробилось на душі,
Коли в рядні забилася рибина!

Я біг до матері, я щось кричав,
Відчувши над живим солодку владу —
Кричав деревам, сонцю, орачам,
Що вирушали в степ через леваду.

Котилися у небо голубе
Поганські вигуки — хмільні, уперті...
І я прийняв цей світ, і сам себе
Прирік назавжди до земної тверді.

О сльози, й піт, і кров натертих рук.
За дивні знаки — бронзові монети
Я стільки звідав тут нелюдських мук,
Що міг би розлюбити цю планету.

Та я не розлюбив, бо твердь земна
Із слів моїх зростила дивну парість.
Не розлюбив — хоч за любов вона
Мене тюрмою втішила на старість.

2

Десь ляже смуток на обличчя милі,
Хтось витре сльози у прощальну мить.
А потім щось залишиться в могилі
А щось до зір далеких полетить...

Либонь, свою зорю я добре знаю —
Знайду дорогу навіть навмання.
Там є стежинка до отого раю,
Де б'ється думка в муках пізнання.

Чи рай, чи пекло — важко розгадати,
Але то інші муки і жалі...
І дивно буде звідти споглядати,
На те, що я залишив на Землі.

О світ земний! На синій порошок
Так важко уявити щось живе.
Та знаю: там вмирають піхотинці
І чорний дим над згарищем пливе.

І всіх зірок, усіх світів основа —
Оте, чим кожен славен на віку —
Людська душа, закладена у Слово,
Карається в терновому вінку.

Та пам'ять раптом вихопить хвилину,
Коли я був щасливий на Землі —

І вдягнений у зоряну краплину,
Я полечу на дощовім крилі.

Спинюсь в гушавині старого саду,
Де був, можливо, тільки раз в житті;
Де косий промінь, що на шибку пада,
Вплітається у коси золоті;

Де голуби купаються в калюжі,
Де шпак шукає дітям червяка;
Де тягнеться до росяної ружі
Малеча недосвідчена рука...

І знову десь на площі біля шинку
Піду на хрест, освистаний пророк,
Щоб світ земний — блакитну порошинку —
Відвідав дух з віддалених зірок.

24-26. I. 1979

НАПІВМІСТИЧНА

В'язничну сірість скрашує сьогодні
Яскравість снів — душі забута яв...
Я уві сні підходив до безодні
І у бентежних роздумах стояв.

Безодня вниз мене тягнула владно,
Мов сила там ховалася жива.
Мої думки снувалися безладно.
Я часом чув улесливі слова.

І в гаспидній, у непроглядній ночі
Дороговказами серед імлі
Мені світилися далекі очі,
Що кликали, веліли і вели.

Я розумів, що сплю. Та знав: так само
Побачу їх в натурі, не вві сні —
Їх що вражають душі чудесами
І здатні світ подарувать мені.

Ген білі постаті кружляють в танці,
Посеред них видіння неземне:
Стоїть царівна в золотій альтанці
І закликає поглядом мене.

А поза нею — неземна столиця:
Палаці, хмари, бані золоті,
Мужів державних шанобливі лица,
Щити й щоломи воїнів круті.

Усе це жде мене... Мені лиш варто
Поставить підпис власний — і уже
Розступиться ота похмура варта,
Що наяву поета стереже.

Сон закінчився... Та не зникли чари:
Безодня перевтілює себе

В молодиків...

Модерні яничари
Приїхали до мене з КГБ.

У їхніх темах чай і сигарети.
Це мінімум отих казкових благ,
Які авансом вручить по секрету
Покірним душам щедрий Дубровлаг.

А я дивлюсь на них і помічаю:
З-під випечених пальців край стола
Вже видирається із пачки чаю
Істота, котра чари посила.

Ані хвостів, ні ратиць — тільки чари
Дотепні, білозубі, осяйні.
Та визирають з димової хмари
Ті очі, котрі бачив я вві сні.

Тхне трупом — піврозкладеним, зотлілим.
Із печі дихає вогнем чадним...
І світ стає пекельно зрозумілим
І в зрозумілості своїй страшним.

1. II. 1979

Зміст

- 7   *Надія Світлична: На хресті за вільне слово*
- 17   Усе пізнавши й переживши
- 18   Не мудрую лукаво
- 19   Конча-Заспа
- 22   Я визрів і прозрів — мені нема неволі
- 23   Поки живу — ніхто не відбере
- 24   Світанок
- 25   Ми так живем на цій святій землі
- 26   Люблю людей. Але моя любов
- 27   Ромашкове поле
- 29   Цибулина
- 30   В Донецьку
- 32   Чомусь пригадую не те
- 33   Уже не сняться кольорові сні
- 34   Безмежність бачити не можна
- 35   Коли у небі вдарить грім
- 36   Ну, навіщо стільки заліза
- 37   Наглядачка
- 38   Тут час — неначе павутина
- 39   Тюремна ніч для віршів та поем
- 40   Сідай, Тарасе. В нас єдина мати
- 41   В сусідній камері юнак отримав вишку
- 43   Для мене дім — не вікна і не двері
- 44   Пробач за те, що квітів не носив
- 45   Л. Лук'яненкові
- 47   Я нині весь — немов крутий заміс
- 48   Я потойбічне легко уявляю
- 49   Не музам дякую — вони мовчать, **небоги**
- 51   Так просто все: напишеш каяття
- 52   Так часом хочеться заснуть навіки
- 53   Я змалку в безмір думкою летів
- 55   Для мене ти — це Буг серед лугів
- 57   Сонети
- 61   Магдалина

63 Тебе немає і не буде
64 Ти дика залишилась, дика
65 Ріка дитинства
66 Сонце на стіні
67 Скажи, чому я нині мушу
68 Якщо тебе не обіймає туга
69 Оце б пройти попід Софією
70 Нема тортур жорстокіших у світі
71 Жбурляючи слова в життя земне
72 Схопити мить оту одну-єдину
73 Десь на мордовських перегонах
74 Із крижаних широт уже надходить стужа
75 Об'їдеш світ, побачиш хмарочоси
76 Душу мою хтось на місяць намотує
77 Життя — це ти. Твої маленькі руки
78 Кривда
80 Був наклеп. В душу вкралася отрута
81 Ні молодих облич, ані пісень
83 Ні перші, ні останні ролі грати
84 Щось є в тобі від зір
85 Схід сонця
87 Глянь на годинник — і виходь туди
88 Я знов пригадую твоє село
89 Під вільним небом
90 Людське та Боже
92 Четверта
94 Пригадую: упавши на траву
95 Чудуюся, коли згадаю те
96 Зелені сльози
97 Душа моя не тут, де я живу
98 Забуду шлях до рідної домівки
99 Дружині
101 Залишкова працездатність
102 Триптих
105 Моя планета
106 Лист сестрі
108 Спомин про землю

110 Я міг би жити там, де є саме лиш небо
111 Ходики
112 Ми викривали культ — і над містами
113 Живих не покличу на раду
114 Десь є криниця в давньому саду
115 З нічого світ творився, із нічого
116 Якщо ти небо у собі побачив
117 Дитина творить райдуги руками
118 Гіпотеза
120 Жайворон
122 Уже земля — непізнана істота
123 Десь є душа, ота душа єдина
124 Лист синові
125 Я пережив себе — того, що вчора
126 Під осокором
128 Римований рядок
129 Пліч-о-пліч сплю з колишнім поліцаєм
130 Шлях до себе
131 Пам'ять
133 Я не вмирав ніколи — я живу
134 Трави по пояс, трави по груди
135 Іще один світанок за вікном
136 Стало слово моє земним
137 Коли відчай насунеться на груди
138 Я поволі утверджуюсь в істині
139 Того вже не привабить суєта
140 Той самий
141 Якби те, що мені заболіло
142 Тому вже, мабуть, років п'ятдесят
143 Ірляндія
144 Скажи мені, які у тебе очі
145 Я ніби й знав тебе
146 Голубиний закон
147 На дозвіллі
148 Голос трав
149 Сломин про кам'яну бабу
151 Поет і русалка (поема)

158	Метафізична поема
184	Післямова
190	Побачення (поема)
199	Адамове ребро (поема)
213	Земний гість
216	Напівмістична

